

บทที่ 2

วรรณกรรมปริทัศน์และกรอบการศึกษา

"The success of mainstream economics in spite of its defects is a tribute to the staying power of a theoretical underpinning, since mainstream economics is certainly strong on theory if weak on facts."

Ronald Coase (1998: 73)¹

ข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดของวรรณกรรมการค้าปลีกไทยที่มีอยู่เกิดจากการละเลยปัจจัยทางสถาบัน (Institutional Factors) ที่มีนัยสำคัญยิ่งต่อพลวัตที่เกิดขึ้น อันนำไปสู่ข้อบกพร่องในการอธิบายผลลัพธ์การค้าปลีกของไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ไม่อาจส่งผลในทางปฏิบัติได้ดังเจตนารมณ์ เพื่อที่จะสามารถมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างลุ่มลึกและสอดคล้องกับความเป็นจริงยิ่งขึ้น เราจึงต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจแง่มุมในเชิงทฤษฎีทั้งในระดับนานาชาติและทฤษฎีอันเป็นรากฐานการศึกษาของวรรณกรรมการค้าปลีกไทยที่มีอยู่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดที่ไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์การค้าปลีกในระดับนานาชาติอันมีเงื่อนไขทางสถาบันเป็นปัจจัยหลักของพลวัตด้านต่างๆ

อย่างไรก็ดี ถึงแม้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สถาบันจะมีความเหมาะสมในการอธิบายความหลากหลายของพลวัตการค้าปลีกที่เกิดขึ้น แต่ภายในวรรณกรรมกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันเองก็มีข้อถกเถียงระหว่างกันอยู่พอสมควร แม้ปัจจัยทางสถาบันที่เคยถูกละเลยจากเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกจะได้รับความสนใจมากขึ้นจนพัฒนาเป็นวรรณกรรมกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ ประกอบกับการเป็นที่รู้จักของ Ronald Coase และ Douglass North² ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลผู้บุกเบิกทฤษฎีทางสถาบันใหม่ แต่ความหมายของสถาบันกลับเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางเฉพาะในฐานะข้อจำกัดในการทำงานของกลไกตลาด ซึ่งเป็นเพียงมิติเดียวเท่านั้นของสถาบัน ในขณะที่มิติอื่นๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อยกลับไม่ได้รับความสำคัญมากนัก ความเข้าใจเรื่องสถาบันจึงยังมีความคลาดเคลื่อนและไม่สมบูรณ์อยู่ โดยเฉพาะการขาดความเข้าใจในองค์ความรู้ของสำนักสถาบันเก่าที่มีคุณูปการไม่น้อยในการอธิบาย

¹ Ronald Coase เป็นนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ปี ค.ศ. 1991 ในฐานะผู้เสนอการวิเคราะห์ต้นทุนธุรกรรมและสิทธิในทรัพย์สิน โดย Mainstream Economics ในที่นี้หมายถึงเฉพาะเศรษฐศาสตร์จุลภาค (Microeconomics)

² Douglass North เป็นนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ปี ค.ศ. 1993 ในฐานะผู้นำทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สถาบันมาใช้ในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม เราจึงต้องทำความเข้าใจข้อถกเถียงภายในกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันให้ชัดเจนก่อนที่จะเลือกใช้ทฤษฎีที่เหมาะสมสำหรับการวิเคราะห์พลวัตการค้าปลีก

เนื้อหาในบทนี้จึงแบ่งออกเป็น 5 ส่วนหลัก ได้แก่ (๑) ข้อจำกัดของวรรณกรรมเกี่ยวกับบริษัทข้ามชาติ (๒) วรรณกรรมการค้าปลีกของต่างประเทศและบทบาทของสถาบัน (๓) วรรณกรรมการค้าปลีกของไทยและข้อจำกัด (๔) วรรณกรรมด้านเศรษฐศาสตร์สถาบัน และ (๕) กรอบการศึกษาของวิทยานิพนธ์ ตามลำดับ

2.1 ข้อจำกัดของวรรณกรรมเกี่ยวกับบริษัทข้ามชาติ

ความแตกต่างอย่างสุดขั้วและข้อจำกัดของวรรณกรรมการค้าปลีกไทยย่อมจะไม่เกิดขึ้น หากมีทฤษฎีหรือแบบจำลองซึ่งเป็นที่ยอมรับด้วยฉันทามติในวงวิชาการสำหรับการศึกษารายละเอียดของบริษัทร่วมข้ามชาติในประเทศผู้รับทุน (Host Country) แต่เนื่องจากทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวยังห่างไกลจากฉันทามติค่อนข้างมาก ทั้งในกลุ่มของเศรษฐศาสตร์พัฒนา (Development Economics) และกลุ่มทฤษฎีบริษัทข้ามชาติ (Theory of Transnational Corporation) เอง วรรณกรรมการค้าปลีกที่มีอยู่จึงมีกรอบคิดค่อนข้างกระจัดกระจายแตกต่างกันออกไปตามแนวคิดเดิมของผู้ศึกษา

วรรณกรรมทางเศรษฐศาสตร์พัฒนาที่ให้ความสำคัญกับแบบจำลองการพัฒนาอุตสาหกรรม (Industrialisation Model) มีข้อถกเถียงที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกซึ่งยึดมั่นในกลไกตลาดเป็นศูนย์กลาง เช่น กลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทนำของภาครัฐหรือรัฐพัฒนา (Developmental State) เช่นงานของ Amsden, Wade, Rodrik ข้อถกเถียงระหว่างทั้งสองกลุ่มเป็นไปอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในการอธิบายการเจริญเติบโตของประเทศเอเชียตะวันออกในช่วงทศวรรษ 1980 อย่างไรก็ดีตาม ภายใต้บริบทการผลิตและการค้าโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา วรรณกรรมทั้งสองกลุ่มต่างมีความจำกัดในการอธิบายการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์ ซึ่งบทบาทของรัฐและกลไกตลาดไม่สามารถแบ่งแยกได้ชัดเจนดังเดิม แต่บริษัทข้ามชาติกลับกลายเป็นศูนย์กลางใหม่ของเครือข่ายการผลิตในระบบเศรษฐกิจโลก (Henderson et al, 2002)

ภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์นี้ วรรณกรรมด้านบริษัทข้ามชาติจึงได้รับความสนใจมากขึ้น โดยรากฐานของทฤษฎีบริษัทข้ามชาติมีวิวัฒนาการมาจากทฤษฎีการลงทุนทางตรงระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นแนวคิดระดับมหภาค (Macro-Level Approach) ในระยะเริ่มต้นให้ความสนใจกับทฤษฎีการค้าระหว่างประเทศเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ทั้งแนวคิดของสำนักคลาสสิกและมาร์กซิสต์ระดับมหภาคนี้ก็ไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับการออกไปลงทุนยังต่างประเทศขององค์กรธุรกิจ ทั้งในแง่ของพื้นที่ สาขการผลิตหรือรูปแบบกิจกรรม กรอบแนวคิดในระดับมหภาคจึงมีข้อจำกัดในการอธิบายกระบวนการข้ามชาติ (Dicken, 2003) จุดเปลี่ยนที่สำคัญเกิดขึ้นในปี 1960 เมื่อ Hymer (1960) ได้วิเคราะห์การลงทุนทางตรง

จากต่างประเทศโดยใช้มุมมองในระดับจุลภาค (Micro-Level Approach) นำแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์องค์กรอุตสาหกรรม (Industrial Organisation) มาใช้วิเคราะห์กิจกรรมของบริษัทข้ามชาติ และใช้ “ความได้เปรียบเฉพาะขององค์กร” (Ownership-Specific Advantage) ในด้านต่างๆ เช่น ความได้เปรียบทางเทคโนโลยี การมีโครงสร้างตลาดแบบผูกขาดหรือกึ่งผูกขาด และการประหยัดจากขนาด มาอธิบายการขยายกิจการไปยังต่างประเทศของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ หลังจากนั้น จึงเกิดแนวคิดที่สำคัญอื่นๆ ตามมา เช่น งานของ Vernon (1966) ซึ่งนำทฤษฎีวงจรชีวิตสินค้า (Product Life Cycle Theory) โดยมีพื้นฐานมาจากการศึกษาประสบการณ์ของสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก รวมถึงการวิเคราะห์จากแรงจูงใจในการทำให้เป็นภายใน (Internalization Incentive) ซึ่งมีรากฐานมาจากงานของ Coase (1937) และ Buckley and Casson (1976) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า บริษัทข้ามชาติจะไปลงทุนในต่างประเทศเมื่อมองเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากนำการผลิตสินค้าชั้นกลางเข้ามาอยู่ภายในกระบวนการของตนเอง แทนที่จะอาศัยองค์กรภายนอก เพราะจะทำให้องค์กรสามารถลดต้นทุนการทำธุรกรรม (Transaction Cost) ต่างๆ ลงได้

แต่การอธิบายพฤติกรรมบริษัทข้ามชาติในมุมมองระดับจุลภาค เช่น งานของ Hymer, Vernon หรือ Buckley and Casson ต่างก็มีข้อจำกัดในแง่ของความไม่ครอบคลุมเพียงพอต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งมีอยู่หลากหลายกว่าที่ทฤษฎีเหล่านี้พยายามอธิบาย Dunning (1993) จึงสังเคราะห์แนวคิดทั้งสามส่วนดังกล่าว เพื่อให้สามารถอธิบายสาเหตุของการลงทุนระหว่างประเทศได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ภายใต้ทฤษฎี “Eclectic” ซึ่งชี้ว่า มีเงื่อนไข 3 ประการ (OLI Paradigm) ที่ทำให้เกิดการลงทุนข้ามชาติ ประกอบด้วย ความได้เปรียบเฉพาะขององค์กร (Ownership-specific Advantages) แรงจูงใจในการทำให้เป็นภายใน (Internalization Incentive Advantages) และลักษณะเฉพาะทางทำเลที่ตั้ง (Location-specific Variables) ทฤษฎีของ Dunning ได้รับการยอมรับว่ามีส่วนดีเหนือทฤษฎีอื่นๆ ในแง่ที่สามารถอธิบายองค์ประกอบได้ค่อนข้างสมบูรณ์ และสามารถใช้อธิบายได้กับการลงทุนทางตรงเกือบทุกอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีบริษัทข้ามชาติเหล่านี้ล้วนมุ่งเน้นการอธิบายพฤติกรรมการตัดสินใจไปลงทุนในต่างประเทศของบริษัทข้ามชาติ ว่ามีปัจจัยและเงื่อนไขใดเป็นองค์ประกอบสำคัญ แต่ข้อจำกัดสำคัญกลับอยู่ที่ การไม่สามารถให้คำอธิบายถึงกระบวนการและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อประเทศผู้รับทุน จึงมีข้อจำกัดในการพิจารณาว่า องค์ประกอบใดบ้างที่ทำให้ผลลัพธ์ (Outcomes) ที่เกิดขึ้นกับประเทศผู้รับทุนแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน รวมถึงระบบโครงสร้างและเครือข่ายของอุตสาหกรรมที่บริษัทข้ามชาติเข้าไปลงทุนว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร³ (Henderson et al, 2002) ซึ่งเป็นนัยที่สำคัญสำหรับการกำหนดนโยบายที่เหมาะสมของประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในกรณีของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติขนาดใหญ่ที่ขยายกิจการไปยังประเทศกำลังพัฒนาอย่างรวดเร็วตั้งแต่กลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเครือข่ายการค้าปลีกของประเทศเหล่านั้นในหลากหลายทิศทาง

³ แม้ Dunning (1993) จะพยายามนำกรอบแนวคิดเรื่อง OLI มาใช้ประยุกต์เพื่ออธิบายผลกระทบที่มีโอกาสเกิดขึ้นกับประเทศผู้รับทุน แต่ก็ยังเป็นเพียงกรอบที่น่าเสนอในมุมมองเท่านั้น ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงกับทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น ทั้งวรรณกรรมกลุ่มเศรษฐศาสตร์พัฒนาและทฤษฎีเกี่ยวกับบริษัทข้ามชาติที่มีอยู่จึงมีข้อจำกัดในการให้คำอธิบายต่อพลวัตในประเทศผู้รับทุนค่อนข้างมาก เพื่อที่จะเลือกใช้ทฤษฎีและวิธีการศึกษาที่เหมาะสมในการอธิบายพลวัตของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติที่เกิดขึ้น เราจึงต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจงานศึกษาเชิงประจักษ์ (Empirically) เกี่ยวกับการค้าปลีกที่มีอยู่ โดยเฉพาะในระดับนานาชาติว่ามีลักษณะและพฤติกรรมอย่างไรบ้าง

2.2 วรรณกรรมการค้าปลีกในต่างประเทศ

นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา มีงานศึกษาจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนในต่างประเทศของบริษัทค้าปลีก แต่ส่วนมากมักเป็นการศึกษาในเชิงธุรกิจและการจัดการเป็นหลัก มีเพียงส่วนน้อยที่เน้นมิติในทางเศรษฐศาสตร์ ในที่นี้จะมุ่งเน้นเฉพาะงานศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศผู้รับทุน

2.2.1 งานศึกษาผลกระทบของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติต่อประเทศผู้รับทุน

จากการศึกษางานวิจัยเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการค้าปลีก พบว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประเทศผู้รับทุนเป็นไปในหลายด้าน ภายใต้เงื่อนไขและกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งระดับของผลลัพธ์ยังขึ้นกับปัจจัยหลายประการ ทั้งนี้ งานศึกษาการขยายตัวของบริษัทค้าปลีกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศผู้รับทุนสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ด้านหลัก คือ ชีตความสามารถในการแข่งขัน พฤติกรรมและวัฒนธรรมการบริโภค กฎระเบียบ และเครือข่ายการผลิต ดังต่อไปนี้

1. ชีตความสามารถในการแข่งขันด้านการค้าปลีก (Retail Competitiveness)

บริษัทค้าปลีกข้ามชาติเป็นผู้นำระบบการดำเนินงานใหม่ ๆ เข้าสู่ประเทศผู้รับทุน ทั้งในด้านรูปแบบห้าง โครงสร้างราคา ระบบการบริหารจัดการ และวิถีทางการตลาด ในระดับองค์กร จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านชีตความสามารถขององค์กรทั้งต่อบริษัทค้าปลีกเองและกิจการในท้องถิ่น (van der Hoeven, 1999; Salto, 1999) ซึ่งในระดับสาขาเศรษฐกิจก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านการลงทุน ส่วนแบ่งตลาด การกระจุกตัว รวมถึงรูปแบบการแข่งขันใหม่ ๆ (Burt and Spark, 1994; Sternquist, 1997, Clarke and Rimmer, 1997)

2. พฤติกรรมและวัฒนธรรมการบริโภค (Consumption Practices)

บริษัทค้าปลีกข้ามชาติมักจะนำเสนอผลิตภัณฑ์และวิธีการขายใหม่ ๆ สูตลาด ซึ่งในเบื้องต้นย่อมจะส่งผลต่อการรับรู้ของผู้บริโภค (Laulajainen, 1991, Laulajainen et al, 1992) และในระยะต่อมาจะกลายเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเชิงสังคมวัฒนธรรม (Processes of Socio-cultural Change) ทั้งในด้านแบบแผนการบริโภคและการซื้อสินค้า (Dawson et al, 2003)

3. กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง (Regulatory Frameworks)

การขยายตัวของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติได้ส่งผลกระทบต่อกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องในประเทศผู้รับทุน ซึ่งมีทั้งที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เข้มงวดขึ้นและผ่อนคลายลง โดยในเบื้องต้นมักจะนำไปสู่ข้อถกเถียงทางการเมืองและการวิ่งเต้น (Lobby) ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ (Davies, 1993) โดยพบว่า กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญประกอบไปด้วย ระเบียบด้านการลงทุน (Inward Investment) รูปแบบการควบคุม (Format Controls) การวางผังเมือง (Planning Legislation) กฎหมายการแข่งขัน (Competition Policy) และการควบคุมการนำเข้า (Import Restrictions) (Coe, 2004a)

4. พลวัตของเครือข่ายการผลิต (Supply Network Dynamics)

การเข้ามาลงทุนของบริษัทค้าปลีกหมายถึงการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการจัดซื้อสินค้าภายในท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพลวัตเครือข่ายซัพพลายโดยตรง ทำให้บริษัทผู้ผลิตระดับท้องถิ่นอาจมีความเชื่อมโยงกับการผลิตสินค้าป้อนให้แก่บริษัทค้าปลีก ทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาค หรือแม้แต่ในระดับโลก บริษัทค้าปลีกมักจะทำให้เกิดการกระจุกตัวของระบบการผลิต การค้าส่ง และการกระจายสินค้าอย่างรวดเร็ว โดยส่วนใหญ่พบว่าบริษัทผู้ผลิตที่มีขนาดใหญ่มักจะได้รับผลกำไรเพิ่มขึ้น ในขณะที่บริษัทขนาดเล็กจะต้องเผชิญการแข่งขันที่รุนแรงขึ้น (Reardon and Berdegué, 2002)

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้ววรรณกรรมที่ศึกษาถึงผลกระทบของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติต่อประเทศผู้รับทุนก็ยังคงมีอยู่อย่างจำกัด และยังไม่สามารถให้ความกระจ่างต่อประเด็นทางเศรษฐศาสตร์และแง่มุมทางนโยบายของประเทศกำลังพัฒนาได้มากนัก ซึ่งสามารถแบ่งปัญหาออกได้เป็น 2 ประการ (Henderson et al, 2002) ประการแรก ในแง่ของหัวข้อศึกษา วรรณกรรมส่วนมากมักให้ความสนใจกับแรงจูงใจและกลไกในการขยายธุรกิจสู่ต่างประเทศ ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างอยู่หลายประเด็น โดยเฉพาะการอธิบายในเชิงพลวัตทั้งภายในองค์กรและระหว่างองค์กร ประการที่สอง ในแง่ของทฤษฎี วรรณกรรมส่วนมากมักเป็นการศึกษาที่ไม่ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและการผลิตในระดับโลก ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญทางสังคมศาสตร์ในทศวรรษ 1990 เข้ามาร่วมพิจารณาด้วยเลย ดังที่ Wrigley (2000) กล่าวว่า “วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจโลกได้แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์อันคับแคบ ด้วยการละเลยต่อระบบและอุตสาหกรรมการกระจายสินค้า โดยเฉพาะขาดการพิจารณาและการทำความเข้าใจต่อธรรมชาติของการค้าปลีกที่กำลังเพิ่มบทบาทในระดับโลกอย่างลึกซึ้ง”

ทั้งนี้ สาเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าว นอกจากจะเกิดจากปัญหาการขาดทฤษฎีที่รัดกุมในการศึกษาบริษัทข้ามชาติดังที่ได้กล่าวถึงไปก่อนหน้านี้แล้ว ในแง่ของการค้าปลีกเองก็ยังคงถูกละเลยจากวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ด้วย ดังที่ Steiner (1997) กล่าวว่า “วิชาเศรษฐศาสตร์มิได้พยายามศึกษาทำความเข้าใจกระบวนการค้าส่ง ซึ่งสินค้าเคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคผ่านทาง การจัดจำหน่ายของผู้ค้าส่ง/ ผู้ค้าปลีก ยิ่งกว่านั้นวิชาเศรษฐศาสตร์กลับละเลยการศึกษาตลาดค้าปลีกโดยสิ้นเชิง โดยมีข้อสมมติว่าตลาดดังกล่าวมีการแข่งขันและเป็นตลาดที่เฉื่อยชา” (อ้างถึงใน นิพนธ์ และคณะ 2545: 202)

ข้อจำกัดจากทฤษฎีบรรษัทข้ามชาติและการละลายของเศรษฐกิจศาสตร์ต่อการค้าปลีก ทำให้การศึกษา "บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติ" ซึ่งต้องอาศัยแง่มุมทั้งสองส่วนประกอบกันยิ่งสร้างปัญหาในเชิงทฤษฎีเป็นทวิคูณ อย่างไรก็ตาม ภายใต้ปรากฏการณ์ที่บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติได้ขยายกิจการอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ก็ทำให้มีงานศึกษาบางส่วนที่พยายามสร้างข้อสันนิษฐาน (Hypotheses) ด้วยวิธีการอนุมานเชิงนิรนัย (Deductive Inference) จากงานศึกษาเชิงประจักษ์ต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้เราสร้างทฤษฎีและกรอบแนวคิดที่เหมาะสมได้ภายใต้ข้อจำกัดที่เป็นอยู่

2.2.2 บทบาทของสถาบันต่อผลลัพธ์การค้าปลีก: การอนุมานเชิงนิรนัย

เมื่อนำผลการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลกระทบของบรรษัทค้าปลีกข้ามชาติต่อประเทศผู้รับทุนมาเป็นรากฐานในการพิจารณา จะพบว่า แม้บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติจะมีความได้เปรียบเฉพาะขององค์กร เช่น เงินทุน เทคโนโลยี ทักษะการบริหารจัดการ ที่ทำให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันเหนือร้านค้าปลีกของท้องถิ่น แต่บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติเองก็มีข้อจำกัดและเงื่อนไขที่เกิดจากธรรมชาติของธุรกิจด้วย เพราะธุรกิจค้าปลีกนั้นจำเป็นต้องมีความใกล้ชิดกับเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ หรืออาจมากที่สุด ในบรรดาสาขาเศรษฐกิจทั้งหมดจึงจะสามารถประสบความสำเร็จในท้องถิ่นนั้นได้ ดังที่ Wrigley et al (2005) เสนอว่า บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติจะต้องมี "การฝังตัวในเชิงพื้นที่" (Territorially Embeddedness) ที่สำคัญกับท้องถิ่นผ่านความสัมพันธ์ใน 3 ด้าน ด้านแรก คือ ความสัมพันธ์กับตลาดอสังหาริมทรัพย์และระบบการวางแผน (เช่น การวางผังเมือง) ซึ่งทุนท้องถิ่นและรัฐบาลท้องถิ่นของประเทศผู้รับทุนย่อมจะมีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรง ด้านที่สอง คือ ความสัมพันธ์ที่ต้องตอบสนองต่อธรรมเนียม วัฒนธรรม และบรรทัดฐานของผู้บริโภคท้องถิ่น และด้านสุดท้าย คือ ความสัมพันธ์กับซัพพลายเออร์ท้องถิ่นที่ยังมีความจำเป็นต่อบรรษัทค้าปลีกมาก (เพราะสินค้านำเข้าย่อมมีต้นทุนค่าขนส่งสูงกว่าและมีความเสี่ยงหากไม่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น) การเข้าจัดการและฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งในระบบเครือข่ายการผลิตท้องถิ่นจึงมีนัยที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จในการดำเนินงาน

ข้อสรุปดังกล่าวเป็นการอนุมานเชิงนิรนัยที่มีนัยสำคัญมาก เพราะนอกจากความจำเป็นของการฝังตัวทั้งสามด้านดังกล่าว จะเป็นตัวอธิบายปรากฏการณ์ในเชิงประจักษ์ได้ชัดเจนว่าเหตุใดในระยะหลังบรรษัทค้าปลีกจึงมักเลือกการขยายกิจการโดยการเข้าซื้อห้างค้าปลีกที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น และเหตุใดระดับของผลกระทบ (Intensity of Impact) ในประเทศผู้รับทุนแต่ละประเทศจึงมีความแตกต่างกันแล้ว ในทางทฤษฎี ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงนัยของ "สถาบัน" ทั้งที่เป็นทางการ (Formal Institutions) เช่น กฎระเบียบด้านอสังหาริมทรัพย์ บทบาทของรัฐ การวางผังเมือง และสถาบันที่ไม่เป็นทางการ (Informal Institutions) เช่น วัฒนธรรมผู้บริโภค บรรทัดฐานของสังคม และเครือข่ายการผลิต ว่าเป็นตัวแปรที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อผลลัพธ์ของการค้าปลีกในประเทศผู้รับทุน

⁴ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบธุรกิจค้าปลีกกับอุตสาหกรรมอื่นๆ ที่เป็นเครือข่ายของบรรษัทข้ามชาติ จะพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในหลายด้าน เช่น จำนวนซัพพลายเออร์ โครงสร้างต้นทุน ความอ่อนไหวต่อวัฒนธรรมบริโภคของท้องถิ่น การนำเสนอลินค้า ความไม่สมบูรณ์ของตลาด (ดูรายละเอียดและการเปรียบเทียบในบทที่ 3)

ในกลุ่มของนักทฤษฎีทางสังคมวิทยาเชิงเศรษฐกิจ (Economic Sociologist) ก็มีความพยายามในการนำทฤษฎีทางสถาบันมาอธิบายปรากฏการณ์การค้าปลีก โดยกลุ่มนี้จะมุ่งเน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรธุรกิจกับบรรทัดฐานทางเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Norms) เพราะมองว่าองค์กรธุรกิจมีการฝังตัว (Embed) อยู่ในเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคม โดยมีข้อสันนิษฐานว่า “แต่ละประเทศย่อมมีบรรทัดฐานทางสถาบันในรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งบริษัทค้าปลีกจะต้องตระหนักและดำเนินงานให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานดังกล่าวเพื่อให้เกิดการยอมรับจากตัวแสดงอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคม” (Meyer & Rowan, 1977) กล่าวได้ว่า บรรทัดฐานดังกล่าวนี้ก็คือ “บรรทัดฐานทางสถาบันของการค้าปลีก” (*Institutional Norms of Retailing*) ซึ่งแต่ละประเทศย่อมมีลักษณะเด่นที่แตกต่างกันออกไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ หากบริษัทค้าปลีกข้ามชาติจะประสบความสำเร็จในตลาดประเทศใด ย่อมจะต้องสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้นแก่ตัวแสดงอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคมของประเทศนั้น เพื่อให้เกิด “ความชอบธรรมขององค์กร” (*Organisational Legitimacy*) โดยปรับรูปแบบการจัดการหรือโครงสร้างการทำงานขององค์กรให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสถาบันดังกล่าว (Bianchi and Arnold, 2004)

ทั้งนี้ ตัวแสดงทางสังคม (*Social Actors*) ที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรธุรกิจย่อมไม่ได้มีเพียงบริษัทคู่แข่ง ซัพพลายเออร์ พนักงานองค์กร หรือลูกค้าเท่านั้น (ซึ่งเป็นตัวแสดงหลักตามกรอบแนวคิดเชิงกลไกตลาดหรือเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก) แต่ยังรวมไปถึงสมาคมการค้า คณะกรรมการวิชาชีพ สหภาพแรงงาน รัฐบาล นักการเมือง ครอบครัว สมาคมผู้บริโภค รวมทั้งสถาบันทางสังคมอื่นๆ เนื่องจากตัวแสดงเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญในการร่วมกำหนดบรรทัดฐานทางสถาบันที่องค์กรธุรกิจจะต้องเกี่ยวข้อง บรรทัดฐานทางสถาบันจะเป็นกลไกที่นำไปสู่การคาดหวังต่อพฤติกรรม (*Expectations of Behaviour*) ซึ่งจะเป็นที่ยอมรับได้ภายใต้สภาพแวดล้อมของสังคมนั้น อันนำไปสู่ความชอบธรรมขององค์กรและผลต่อความเต็มใจ (*Willingness*) ของตัวแสดงในสังคมที่จะสนับสนุนองค์กรนั้นๆ (ดู Handelman & Arnold, 1999) อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทระหว่างประเทศ ความชอบธรรมดังกล่าวย่อมจะมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น เพราะองค์กรธุรกิจจะต้องเผชิญแรงกดดันทั้งจากประเทศแม่และประเทศผู้รับทุนไปพร้อมๆ กัน

ภายใต้ความกระจัดกระจายของทฤษฎีที่งานต่างๆ นำไปใช้ศึกษาพลวัตของบรรษัทค้าปลีกข้ามชาติ อันเกิดจากข้อจำกัดของทฤษฎีบรรษัทข้ามชาติและการละเลยของเศรษฐศาสตร์ต่อการค้าปลีก ทำให้มีนักคิดเรื่องการค้าปลีกในเชิงพื้นที่ของ Wrigley et al (2005) และงานของนักทฤษฎีทางสังคมวิทยาเชิงเศรษฐกิจมีนัยสำคัญที่ช่วยให้เห็นว่า การจะทำความเข้าใจต่อความแตกต่างของผลลัพธ์ในประเทศผู้รับทุนจากการเข้ามาลงทุนของบรรษัทค้าปลีกข้ามชาติ เราจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับปัจจัยทางสถาบันเป็นหลัก เพราะเงื่อนไขทางสถาบันภายในประเทศเองมีนัยต่อผลลัพธ์ไม่น้อยไปกว่าความได้เปรียบของบรรดาบรรษัทค้าปลีกข้ามชาติ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่วรรณกรรมการค้าปลีกไทยละเลยไป

2.3 วรรณกรรมการค้าปลีกของไทย

หลังจากประเด็นเรื่องการค้าปลีกและผลกระทบจากการขยายตัวของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติต่อร้านค้าปลีกดั้งเดิมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมไทย นับตั้งแต่หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ.2540 ก็มีวรรณกรรมด้านการค้าปลีกของไทยจำนวนมากพยายามอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อนที่จะนำเสนอแนวทางเชิงนโยบายสำหรับภาครัฐในการจัดการกับสถานการณ์นี้ แต่ก็นำไปสู่ข้อถกเถียงค่อนข้างรุนแรงว่ารัฐควรจะเข้ามาแทรกแซงตลาดหรือปล่อยให้มีการแข่งขันอย่างเสรี และทราบจนกระทั่ง พ.ศ.2548 ซึ่งกล่าวได้ว่า ตลาดการค้าปลีกไทยมีการปรับตัวที่น่าจะเข้าสู่ดุลยภาพใหม่แล้ว (หมายถึงโครงสร้างตลาดและพฤติกรรมการแข่งขันที่เข้าสู่จุดสมดุลใหม่) การถกเถียงก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่ก็จำกัดอยู่เพียงการพยายามหาคำตอบว่า รัฐควรออกกฎหมายควบคุมการขยายตัวของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติหรือไม่ และในระดับใด หรือกล่าวในทางวิชาการก็คือ รัฐควรเข้ามาแทรกแซงตลาดค้าปลีกหรือไม่นั่นเอง โดยสังคมทั่วไปรวมทั้งวงวิชาการเองได้ละทิ้งคำอธิบายต่อปรากฏการณ์การขยายตัวของไฮเปอร์มาร์เก็ตไว้ในฐานที่เข้าใจร่วมกันแต่คำถามสำคัญก็คือ *เรามีคำอธิบายที่ถูกต้องและสมบูรณ์แล้วหรือไม่ ?*

คำอธิบายที่ถูกต้องและสมบูรณ์มีความสำคัญอย่างไร ในตรรกะทางเศรษฐศาสตร์นั้น คำอธิบายต่อปรากฏการณ์หนึ่งๆ ย่อมตั้งอยู่บนกรอบทฤษฎีและข้อสันนิษฐานบางประการเสมอ นักเศรษฐศาสตร์ย่อมจะนำกรอบทฤษฎีที่ตนยึดถือมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ของสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว รวมทั้งเพื่อทำนายพฤติกรรมในอนาคต ก่อนจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมตามลำดับ ดังนั้น คำอธิบายหนึ่งๆ เช่น การวิเคราะห์พลวัตการค้าปลีกไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนมาจากกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่ผู้วิเคราะห์ยึดถือ และแสดงออกอย่างชัดเจนผ่านข้อเสนอแนะในท้ายที่สุด หากเริ่มต้นจากกรอบทฤษฎีและแนวคิดที่มีความจำกัดมากเพียงใด มุมมองของคำอธิบายย่อมมีความพร่าเลือนอันนำไปสู่ข้อเสนอแนะที่ห่างไกลจากความเป็นจริงมากขึ้นเท่านั้น (ดู ไกรยุทธ, 2530) และที่สำคัญก็คือ *ในกรณีของการค้าปลีกไทยนั้น คำอธิบายที่มีอยู่ยังคงขาดความถูกต้องและความสมบูรณ์อยู่มากพอที่จะเบี่ยงเบนผลจากนโยบายต่างๆ ให้เป็นไปในทิศทางตรงข้าม*

หากเราพิจารณาในเชิงกระบวนทัศน์ (Paradigm)⁵ ที่เป็นกรอบแนวคิดของงานศึกษาต่างๆ จะพบว่า สาเหตุสำคัญที่นำไปสู่มุมมองและข้อเสนอแนะที่แตกต่างกัน เกิดจากกรอบแนวคิดที่ต่างกัน

⁵ "กระบวนทัศน์" (Paradigm) หมายถึง ฐานสมมติ (Premises) ชุดหนึ่ง ทัศนคติลักษณะหนึ่ง ความเชื่อแบบหนึ่ง กฎเกณฑ์ว่าด้วยวิธีคิดและวิธีวิเคราะห์บางอย่าง ที่ประกอบกันเข้าเป็นแบบแผนความคิด ซึ่งกำกับลักษณะของปัญหาหรือเรื่องและผู้เชื่อหรือมีศรัทธาในกระบวนทัศน์ดังกล่าว จะให้ความสนใจหรือพยายามหาคำตอบ และโดยทั่วไปในทางเศรษฐศาสตร์ ภายในกรอบของกระบวนทัศน์หนึ่งๆ แล้วจะมีทฤษฎี/แบบจำลองมากมาย ซึ่งแตกต่างกันอยู่แต่ได้รับอิทธิพลหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลของกระบวนทัศน์อันเดียวกัน (ใช้ตามความหมายของ ไกรยุทธ, 2530 แต่ในงานดั้งเดิมใช้ทับศัพท์ว่า 'พาราไดจิม' ; หากสนใจข้อถกเถียงเรื่องนี้ ดู Kuhn, 1970)

ระหว่งการยึดเศรษฐกิจศาสตร์นีโอคลาสสิก (Neoclassical Economics) และการยึดเศรษฐกิจศาสตร์กระแส (Heterodox Economics) เป็นแกนกลางในการศึกษา และถึงแม้โดยทั่วไปแล้วจะดูเหมือนว่าทั้งสองกลุ่มมีจุดยืนที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว จนแทบไม่มีทางถกเถียงร่วมกันได้ แต่สิ่งสำคัญที่ถูกกลบเกลายไปก็คือ คำอธิบายต่อพลวัตการค้าปลีกไทยของวรรณกรรมทั้งสองกลุ่มล้วนตั้งอยู่บนตรรกะพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ต่างยึดกลไกตลาดเป็นศูนย์กลาง และกลายเป็นข้อจำกัดที่มีนัยสำคัญมากที่สุดต่อข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของทั้งสองกลุ่ม

2.3.1 คำอธิบายของเศรษฐกิจศาสตร์นีโอคลาสสิก

วรรณกรรมในกลุ่มเศรษฐกิจศาสตร์นีโอคลาสสิกที่อธิบายพลวัตการค้าปลีกไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจส่วนใหญ่จะมากจากบริษัทที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจ ธนาคารแห่งประเทศไทย รวมถึงนักวิชาการทางเศรษฐกิจและบริหารธุรกิจ เช่น บริษัท ซี เอ อินเตอร์เนชั่นแนล อินฟอร์เมชั่น (2542) สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2542) เรวดีและสุนันทา (2543) นิพนธ์ และคณะ (2545) โดยงานที่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบและครอบคลุมมากที่สุด คือ งานของนิพนธ์ และคณะ (2545) ซึ่งสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนที่สุดสำหรับวรรณกรรมในกลุ่มนี้ โดยได้อธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติไว้ว่า

“ปัจจัยสำคัญที่มีผลให้บริษัทต่างชาติตัดสินใจเข้ามาลงทุนและสามารถขยายกิจการไฮเปอร์มาร์เก็ตได้อย่างรวดเร็ว เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้ค่าเงินบาทต่ำลงจนทรัพย์สินในประเทศมีราคาต่ำมากโดยเฉพาะราคาที่ดินในกรุงเทพฯ ความได้เปรียบในด้านความสามารถในการบริหารจัดการ (จากประสบการณ์ความสำเร็จในการทำธุรกิจดังกล่าวในประเทศพัฒนาแล้ว) ประกอบกับความได้เปรียบในด้านแหล่งเงินทุนทำให้ธุรกิจไฮเปอร์มาร์เก็ตสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็วภายในช่วงเวลาอันสั้น

กลยุทธ์สำคัญที่ทำให้ธุรกิจไฮเปอร์มาร์เก็ตประสบความสำเร็จ คือ การเอาชนะใจผู้บริโภค นอกจากจะมีสินค้าจำหน่ายมากที่สุดแล้ว (40,000 SKUs ขึ้นไป) ไฮเปอร์มาร์เก็ตยังขายสินค้าในราคาถูกกว่าธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่น โดยยอมลดกำไรเบื้องต้นลงเหลือร้อยละ 8-12 เพื่อเพิ่มยอดขาย (ห้างสรรพสินค้าและร้านสะดวกซื้อมีกำไรเบื้องต้นร้อยละ 16 - 20)

แต่การขยายตัวดังกล่าวจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่สามารถสนองความต้องการและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริโภคในเมือง การที่ค่าเวลาของคนในเมืองสูงขึ้นเนื่องจากมีรายได้สูงขึ้น ประกอบกับผู้ขายและผู้หญิงต่างต้องทำงานหาเลี้ยงชีพทำให้ไม่มีเวลาในการจ่ายตลาดทุกวัน แต่เปลี่ยนไปเป็นสัปดาห์ละครั้งหรือสองครั้ง การจ่ายตลาดแต่ละครั้งจึงต้องซื้อของเป็นจำนวนค่อนข้างมาก ที่จอดรถจึงเป็นอีกปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจเลือกห้าง/ร้านที่จะไปซื้อสินค้า”

(นิพนธ์ และคณะ, 2545: vi)

กล่าวโดยสรุป นิพนธ์ และคณะ (2545) อธิบายว่า การเติบโตของบริษัทไฮเปอร์มาร์เก็ตเกิดจาก 3 ปัจจัยหลัก คือ (1) วิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้ค่าเงินของไทยลดลง (2) ความได้เปรียบของบริษัทค้า

ปลิกข้ามชาติในด้านการบริหารจัดการและเงินทุน และ (3) การตอบสนองที่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

2.3.2 คำอธิบายของเศรษฐกิจศาสตร์กระแสรอง

วรรณกรรมในกลุ่มนี้มีที่มาจากหลายกลุ่มและหลากหลายแนวคิด งานที่สำคัญ เช่น ศิริพรและคุณาธิป (2544) คุณาธิป (2545) กมล (ม.ป.ป.) โดยงานที่มีคำอธิบายถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างชัดเจนและรวบรัดที่สุด คือ งานของ ศิริพรและคุณาธิป (2544) ที่กล่าวว่า

“พอเศรษฐกิจฟองสบู่แตกในปี 2540 ธุรกิจต่างๆ ได้รับผลกระทบกันถ้วนหน้า ไม่เว้นแม้แต่ธุรกิจค้าปลีก ซึ่งมีหนี้ต่างประเทศจำนวนมาก...ต้องหาเงินลงทุนเพิ่ม ในเวลานั้น มีเพียงกลุ่มทุนต่างชาติเท่านั้นที่มีเงินมากพอจะมาลงทุนได้ ประกอบกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนได้เปิดให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาขอส่งเสริมการลงทุนในกิจการค้าปลีกค้าส่ง หรือเข้ามาถือหุ้นในกิจการที่เปิดดำเนินการอยู่แล้วได้ และการบังคับใช้ พ.ร.บ.การประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ.2542 เปิดทางให้ชาวต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจในประเทศไทย โดยมีข้อแม้ว่าต้องมีเงินลงทุนจากต่างประเทศไม่ต่ำกว่า 100 ล้านบาท เป็นผลให้ยักษ์ค้าปลีกสัญชาติยุโรปนำเงินเข้ามาลงทุนหรือซื้อกิจการหรือถือหุ้นส่วนใหญ่ในกิจการค้าปลีกของไทย...”

(ศิริพร และคุณาธิป, 2544: 153)

กล่าวโดยสรุป ศิริพรและคุณาธิป (2544) เห็นว่าปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้บริษัทค้าปลีกข้ามชาติขยายตัวอย่างรวดเร็วเกิดจาก “การทำลายเกราะป้องกันและมาตรการส่งเสริมต่างๆ ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ในช่วงปี 2541 – 2542” (เพ็งอึ้ง: 158) ซึ่งหมายถึง กฎระเบียบภายในประเทศต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับความได้เปรียบของบริษัทค้าปลีกเอง ทั้งในด้านเทคโนโลยี การสร้างตราสินค้าของตนเอง การโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการมีทุนมาก

2.3.3 ความเหมือนที่แตกต่างและข้อจำกัด

เห็นได้ชัดเจนว่า หากเราพิจารณาเฉพาะบทวิเคราะห์ต่อการขยายตัวของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ.2540 แล้ว ทั้งวรรณกรรมในกลุ่มเศรษฐกิจศาสตร์นีโอคลาสสิกและกลุ่มเศรษฐกิจศาสตร์กระแสรองก็ล้วนมีคำอธิบายที่ไม่ต่างกัน กล่าวคือ ให้ความสำคัญต่อวิกฤตเศรษฐกิจเป็นพิเศษในฐานะปัจจัยที่ทำให้เกราะป้องกันบางอย่างหรือกำแพงขัดขวาง (Barriers to Entry) ของการค้าปลีกไทยลดลง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือการลดลงของค่าเงินบาท ดังนั้น บริษัทค้าปลีกจึงสามารถอาศัยความได้เปรียบขององค์กรที่มีอยู่เข้ามาประกอบธุรกิจได้โดยง่าย เพราะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นตรรกะที่มีกลไกตลาดเป็นศูนย์กลาง โดยเชื่อว่ากฎระเบียบเป็นกำแพงที่ลดทอนการทำงานของกลไกตลาดเสรี ดังนั้น เมื่อกฎระเบียบมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ผ่อนคลายลง บริษัทค้าปลีกซึ่งมีความได้เปรียบอยู่แล้วย่อมจะทำงานได้ดีตามตลาดที่มีความเสรีมากขึ้น

แต่ด้วยพื้นฐานการตีความ “ผลประโยชน์แห่งชาติ” (National Benefits) ที่แตกต่างกัน ทำให้ข้อเสนอแนะของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง โดย นิพนธ์ และคณะ (2545) สนับสนุนการทำงานของกลไกตลาดเพื่อสวัสดิการของผู้บริโภคและประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากร และมีพื้นฐานในการเสนอแนะนโยบายว่า

“ก่อนปี 2545 นโยบายของรัฐบาลในธุรกิจค้าปลีกค่อนข้างเป็นนโยบายแบบเปิดเสรี.. ผู้ประกอบการต่างชาติสามารถร่วมทุนกับผู้ประกอบการไทยลงทุนในธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ได้โดยอิสระ ปรากฏจากการควบคุมในเรื่องสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อสังคม (เช่น ปัญหาการจลาจลติดขัด) แต่ในปี 2545 หลังจากมีกระแสกดดันทางการเมืองจากกลุ่มผู้ค้าปลีกขนาดกลางและผู้ผลิต/จัดจำหน่ายบางกลุ่ม รัฐบาลเริ่มมีแนวโน้มที่จะเข้าแทรกแซงธุรกิจค้าปลีกในระดับที่อาจเกินเลยความจำเป็น เช่น การใช้งบประมาณ 395 ล้านบาทก่อตั้งบริษัท รวมค้าปลีกเข้มแข็ง จำกัด การพิจารณาออกกฎหมายเพื่อควบคุมการประกอบธุรกิจค้าปลีก การไต่สวนบริษัทค้าปลีกต่างชาติเกี่ยวกับข้อร้องเรียนเรื่องการตกแต่งบัญชีเพื่อหลีกเลี่ยงภาษี การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายดังกล่าว กำลังสร้างสัญญาณที่สับสนเกี่ยวกับนโยบายการลงทุนของรัฐบาลไทยซึ่งมีโอกาสกระทบบรรยากาศการลงทุน ขณะเดียวกันก็ยังมีข้อกังขาว่านโยบายใหม่จะเกิดประโยชน์สุทธิต่อสังคมโดยส่วนรวมหรือเป็นเพียงนโยบายเพื่อคุ้มครองคนบางกลุ่ม”

(นิพนธ์ และคณะ, 2545: 280)

ในขณะที่ ศิริพรและคุณาธิป (2544) ไม่เห็นด้วยกับการปล่อยให้กลไกตลาดทำงานต่อไป แต่ภาครัฐควรเข้ามาแทรกแซงอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ของผู้ประกอบการรายย่อยและชุมชน โดยมีพื้นฐานในการนำเสนอแนะนโยบายว่า

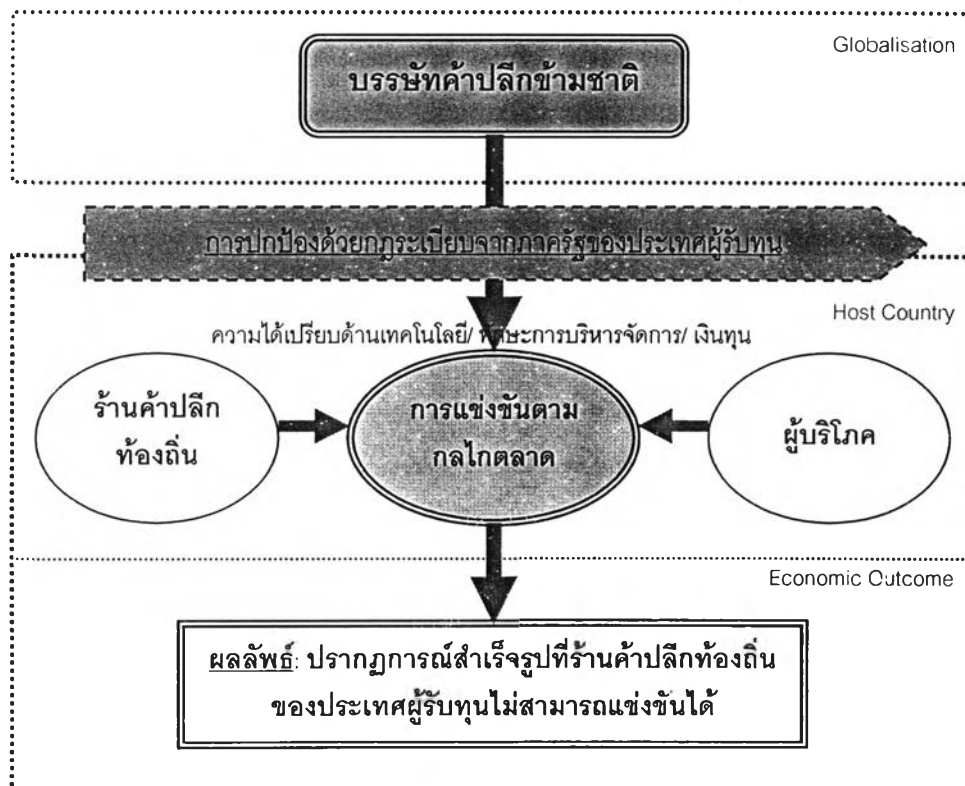
“แม้จะมีผู้กล่าวว่า การค้าปลีกสมัยใหม่ในประเทศไทยมีแนวโน้มถูกผูกขาดโดยคนไทยมาก่อน แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่าการผูกขาดนั้นจะส่งผลกระทบต่อร้านค้าปลีกดั้งเดิมอย่างชัดเจน เพราะนั้นถูกค้าคนละกลุ่ม อีกทั้งถ้าใครก็ยังคงหมุนเวียนอยู่ในประเทศไทย ต่างจากการเข้ามาของยักษ์ค้าปลีกข้ามชาติในปัจจุบัน ที่อาศัยทุนมหาศาลเข้ายึดครองกิจการค้าปลีกสมัยใหม่ พร้อมๆ กับทุ่มตลาดด้วยวิธีการตัดราคาเพื่อ ‘ฆ่า’ ผู้ค้าปลีกท้องถิ่น ดังเช่นที่เคยทำมาแล้วในหลายประเทศทั่วโลก และขณะนี้ก็กำลังทำกับประเทศไทย จากนั้นก็จะกอบโกยเอากำไรส่งกลับไปยังประเทศของตน โดยไม่สนใจปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพื้นที่ว่าง คนตกงาน ปัญหาสังคมต่างๆ ที่ตามมา ฯลฯ ด้วยเหตุนี้การออกกฎหมายหรือกฎระเบียบเพื่อควบคุมยักษ์ค้าปลีกข้ามชาติจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่รัฐบาลต้องรีบเร่งกระทำ ด้วยความรู้เท่าทันการปรับตัวของยักษ์ค้าปลีกข้ามชาติ ก่อนที่ธุรกิจค้าปลีกของไทยจะถูกผูกขาดโดยยักษ์ค้าปลีกข้ามชาติที่มีได้หวังอะไรนอกจากผลกำไรมหาศาลจากแผ่นดินไทยเท่านั้น”

(ศิริพรและคุณาธิป, 2544: 166)

กล่าวได้ว่า คำอธิบายต่อพลวัตการค้าปลีกไทยของวรรณกรรมทั้งสองกลุ่มล้วนตั้งอยู่บนตรรกะพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ การยึดกลไกตลาดเป็นศูนย์กลาง เพียงแต่แตกต่างกันว่าจะเชื่อมั่นต่อกลไกตลาดในฐานะมือที่มองไม่เห็นในการจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสังคมหรือไม่ เพียงใด (ดูภาพที่ 2.1) อย่างไรก็ตาม การยึดกลไกตลาดเป็นศูนย์กลางการวิเคราะห์กลับกลายเป็นกรอบแนวคิดที่นำไปสู่

ข้อจำกัดที่สำคัญ คือ การละเลยบทบาทของสถาบันอื่นๆ ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบเฉพาะตัว และมีนัยที่สำคัญยิ่งต่อพลวัตการค้าปลีกดังที่วรรณกรรมในต่างประเทศกลุ่มหนึ่งได้ชี้ให้เห็น

ภาพที่ 2.1 สรุปรอบแนวคิดที่อยู่บนตรรกะการยึดกลไกตลาดเป็นศูนย์กลาง

พื้นฐานที่นำไปสู่ข้อจำกัดดังกล่าวเกิดจากปัญหาในแง่มุมมองทฤษฎีและกรอบแนวคิด (Theoretical Problems) ของวรรณกรรมการค้าปลีกไทยที่สำคัญ 2 ประการ *ประการแรก* คือ ขาดการทำ ความเข้าใจธรรมชาติและลักษณะเฉพาะของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติ เพราะไม่มีงานศึกษาใดๆ ที่มุ่ง พิจารณาบริษัทค้าปลีกในฐานะที่เป็นคลื่นลูกใหม่ของบริษัทข้ามชาติที่มีวิวัฒนาการและขยายกิจการ ไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วในทศวรรษ 1990 เนื่องจากลักษณะเฉพาะของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติย่อมมีนัย ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศผู้รับทุนแตกต่างไปจากบริษัทข้ามชาติด้านอุตสาหกรรมในอดีต และมี เงื่อนไขเฉพาะตัวที่ควรทำความเข้าใจก่อนจะอภิปรายในเรื่องนโยบาย

ประการที่สอง ไม่มีงานศึกษาใดๆ ศึกษาพัฒนาการและผลกระทบของบริษัทค้าปลีกข้ามชาติ ในบริบทของต่างประเทศ วรรณกรรมที่มีอยู่ (รวมทั้งภาครัฐ/ ราชการของไทย) สนใจเพียงประเด็นด้าน กฎหมายที่ประเทศต่างๆ นำมาใช้ควบคุมกิจการค้าปลีก และมุ่งหมายที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับประเทศ ไทย โดยมีได้พิจารณาบริบทของพัฒนาการด้านการค้าปลีกในประเทศเหล่านั้น และละเลยข้อควร ตระหนักที่ว่า แม้ประเทศใดๆ จะมีกฎระเบียบที่เป็นทางการเหมือนกันทุกตัวอักษรก็ได้แปลว่าผลลัพธ์ จะออกมาในทิศทางเดียวกันเสมอ เพราะยังมีบทบาทของตัวแสดง รวมถึงบริบททางสังคมอีกมากที่อาจ

เบี่ยงเบนผลลัพธ์ไปจากแนวทางที่ถูกระเบียบวางไว้⁶ ประการหลังนี้นับเป็นข้อจำกัดที่มีผลร้ายแรงยิ่งกว่าข้อจำกัดแรกมากนัก

หากเรายึดกลไกตลาดเป็นศูนย์กลางในการวิเคราะห์ย่อมไม่สามารถให้คำตอบได้ว่า เหตุใดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน คือ วิกฤตเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงกฎหมาย และความได้เปรียบของบรรษัทค้าปลีกข้ามชาติ จึงไม่ได้ทำให้ทุกประเทศที่เผชิญเงื่อนไขนี้มีผลลัพธ์การค้าปลีกไปในรูปแบบเดียวกัน และแม้แต่บางประเทศที่มีการใช้กฎระเบียบใกล้เคียงกันยังนำไปสู่ผลการบังคับใช้ที่แตกต่างกันอย่างมาก⁷

โดยการศึกษาวรรณกรรมการค้าปลีกของต่างประเทศได้ชี้ให้เห็นว่า บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติมีลักษณะเฉพาะทั้งในด้านที่เป็นความได้เปรียบ ข้อจำกัด และยังมีเงื่อนไขของการขยายตัวหลายประการ ด้วยเหตุที่กระบวนการข้ามชาติเพิ่งเกิดขึ้นประมาณหนึ่งทศวรรษ บรรษัทค้าปลีกชั้นนำจึงยังอยู่ในระหว่างการปรับตัวและเรียนรู้ โดยยังไม่สามารถนำความได้เปรียบขององค์กรมาใช้ในการขยายกิจการจนรัฐหรือท้องถิ่นไม่สามารถมีบทบาทต่อรองได้ดังเลยที่วรรณกรรมของไทยมอง เพราะข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดคือ บรรษัทค้าปลีกข้ามชาติจำเป็นจะต้องมี “การฝังตัวในเชิงพื้นที่” ที่ใกล้ชิดกับเศรษฐกิจและสังคมของประเทศผู้รับทุนมากเป็นพิเศษ และเป็นข้อจำกัดที่ทำให้บทบาทของสถาบันในประเทศผู้รับทุนมีนัยที่สำคัญยิ่งต่อผลลัพธ์ของการขยายกิจการห้างค้าปลีก (ดูรายละเอียดในบทที่ 3) ดังนั้น ด้วยความจำกัดของทฤษฎีบรรษัทข้ามชาติและเงื่อนไขเฉพาะตัวของการค้าปลีก ทำให้วรรณกรรมทางเศรษฐศาสตร์สถาบันมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวทั้งในระดับนานาชาติและกรณีของไทยเอง

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมในกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันเองก็มีข้อถกเถียงภายในอยู่พอสมควร เราจึงต้องทำความเข้าใจต่อพัฒนาการและข้อถกเถียงหลักๆ ที่มีอยู่ เพื่อจะสามารถเลือกนำกรอบคิดที่เหมาะสมมาใช้สำหรับการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้

⁶ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ “ระบอบประชาธิปไตย” ที่ประเทศไทยคัดลอกรูปแบบมาจากต่างประเทศผ่านรูปแบบที่เป็นตัวอักษรและโครงสร้าง แต่สภาวะภายในและเงื่อนไขทางสถาบันของประเทศกลับทำให้ผลลัพธ์เบี่ยงเบนออกไปจากวัตถุประสงค์ดั้งเดิม โดยภาคประชาชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมมากนักนอกจากการเลือกตั้ง และผู้มีอำนาจกลับกลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำและนักธุรกิจมากกว่าตัวแทนจากประชาชนทุกกลุ่ม (ดูเช่น เสกสรรค์, 2548) หรือแม้แต่การใช้พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ. 2542 และการปรับบังคับใช้กฎหมายผังเมือง ใน พ.ศ. 2546 เพื่อจัดการ/ควบคุม ในธุรกิจค้าปลีกค้าส่ง ก็ยังให้ผลเบี่ยงเบนอย่างมีนัยสำคัญเนื่องด้วยปัจจัยทางสถาบันเป็นหลัก (ดูบทที่ 4 และบทที่ 5)

⁷ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกหลายประเทศ กลไกตลาดก็จะไม่สามารถให้คำตอบได้ว่า เหตุใดตลาดค้าปลีกไทยจึงยังมีการแข่งขันในลักษณะผู้ขายน้อยรายแทนที่จะมีผู้นำตลาดที่โดดเด่นเพียงรายเดียวเช่นกรณีไต้หวัน? เหตุใดผู้ประกอบการค้าปลีกไทยที่มีพัฒนาการมายาวนานจึงไม่สามารถแข่งขันกับบรรษัทข้ามชาติได้เช่นกรณีเกาหลีใต้? และเหตุใดไทยซึ่งมีการเปิดเสรีน้อยกว่า จึงไม่สามารถมีการกระจุกตัวที่ต่ำและมีผู้ค้ารายย่อยเป็นหลักได้เช่นกรณีญี่ปุ่น? ซึ่งจะได้ศึกษาเปรียบเทียบพลวัตของต่างประเทศในบทที่ 3 และสรุปเปรียบเทียบกับกรณีของไทยในบทที่ 6

2.4 วรรณกรรมทางเศรษฐศาสตร์สถาบัน

เศรษฐศาสตร์สถาบันมีวิวัฒนาการมายาวนานนับตั้งแต่ปี 1900 จนพัฒนามาเป็นสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลายและได้รับการยอมรับมากขึ้นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้พื้นฐานของการตระหนักในบทบาทของสถาบันที่มีต่อเศรษฐกิจสังคมเช่นเดียวกัน แต่สำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันก็ยังมีแนวคิดและวิธีการศึกษาที่มีความแตกต่างกันออกไปหลากหลายแนวทางการอภิปรายวรรณกรรมเศรษฐศาสตร์สถาบันในส่วนนี้จึงแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ พัฒนาการของสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบัน มุมมองของสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ต่อสถาบัน มุมมองของสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ต่อการจัดสถาบัน และบทสรุป

2.4.1 พัฒนาการของสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบัน

นับตั้งแต่เริ่มต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เศรษฐศาสตร์สถาบันได้รับการพัฒนาไปอย่างรวดเร็วและเป็นสาขาที่ได้รับความอย่างกว้างขวางในฐานะสำนักความคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่มุ่งเน้นบทบาทของโครงสร้างทางสถาบันที่มีต่อระบบเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้ง และกลายเป็นศูนย์กลาง (Centrepiece) ในการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค

เศรษฐศาสตร์สถาบันเริ่มก่อร่างสร้างตัวตั้งแต่ปี 1900 โดยพัฒนามาจากแนวคิดของสำนักคิดเชิงประวัติศาสตร์ของเยอรมันและสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันอเมริกันของ Veblen, Mitchell และ Commons ในปัจจุบัน สำนักนี้ได้รับการกล่าวถึงในฐานะของสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันเก่า (Old Institutional Economics) โดยมีจุดร่วมที่สำคัญ คือ การมุ่งอธิบายว่าสถาบันมีอิทธิพลต่อวัตถุประสงค์และการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลอย่างไร กลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับระดับความสัมพันธ์ระหว่างตลาดกับสถาบันอื่นๆ โดยเฉพาะรัฐ (Hodgson, 2001) นอกจากนี้ ยังนิยมใช้วิธีหาคำตอบแบบอุปนัย (Inductive) ซึ่งนำเอาปรากฏการณ์เป็นตัวตั้งก่อนที่จะนำสรุปเป็นทฤษฎี ต่างจากสำนักคลาสสิกและนีโอคลาสสิกที่มักใช้วิธีนรนัย (Deductive) ที่นำทฤษฎีมาอธิบายปรากฏการณ์เป็นแนวทางหลัก⁸ (Oser แปลโดย แล, ม.ป.ป.)

ในระยะต่อมา นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มหนึ่งได้นำแนวคิดของสำนักสถาบันมาต่อยอดกับเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก โดยอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่ม Neo-Institutional Economics (เช่น Coase, 1937, 1984, 1998; Demsetz, 1967/ 1998; North, 1971, 1981; Williamson, 1975, 1985, 1993; Eggertsson 1990 อ้างถึงใน Arvanitidis, 2004) โดยยังคงยึดข้อสันนิษฐานในเรื่องพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลเช่นเดียวกับเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก โดยเฉพาะในเรื่องความมีเหตุผลทางเศรษฐกิจ

⁸ ผู้เขียนเห็นว่าการใช้วิธีแบบนรนัยนับเป็นปรัชญาสำคัญของเศรษฐศาสตร์สถาบันเก่า ซึ่งทำให้สำนักนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างแบบจำลองหรือทฤษฎีตามแบบนีโอคลาสสิก มิใช่การให้ความสามารถในการสร้างทฤษฎีใหม่หรือการทดสอบทฤษฎีกับโลกแห่งความเป็นจริง ดังที่ สมบูรณ์ (2547: 85) กล่าวถึง อีกทั้งสำนักสถาบันเก่ายังคงมีนักวิชาการจำนวนมากนำไปต่อยอดในการวิเคราะห์เศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน (ดูงานต่างๆ ของ HJ Chang, Hodgson)

(Economic Rationality) แต่นำแนวคิดเรื่องพฤติกรรมขวยโอกาส (Opportunistic Behaviour) ความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสาร (Incomplete Information) และต้นทุนธุรกรรม (Transaction Costs) เข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวิเคราะห์ โดยกลุ่มนี้มุ่งเน้นตรวจสอบต้นทุนธุรกรรมและสิทธิในทรัพย์สินที่ดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจ และใช้แนวทางการศึกษาที่มีลักษณะเป็นแบบนิรนัยมากขึ้น (Rutherford, 1994; Furubotn and Richter, 1997)

เศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ (New Institutional Economics) ที่ได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นในปัจจุบันก็เป็นสำนักคิดที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากสำนัก Neo-Institutional Economics โดยกล่าวได้ว่าจุดเปลี่ยนที่ทำให้เกิดสำนักสถาบันใหม่คืองานของ North ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา จนได้รับการยอมรับในฐานะนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลผู้บุกเบิกเศรษฐศาสตร์สถาบันยุคใหม่ (วิชิตวงศ์, 2546) วรรณกรรมในกลุ่มสถาบันใหม่มีลักษณะเป็นนามธรรมมากขึ้นและพยายามสร้างทฤษฎีทั่วไปตามแนวทางของสำนักนีโอคลาสสิก แต่เพิ่มเติมแนวคิดเรื่องธุรกรรมและสิทธิในทรัพย์สินซึ่งเคยเป็นปัจจัยภายนอก (Exogenous Variable) ของนีโอคลาสสิกเข้าเป็นส่วนหนึ่งในแบบจำลอง (ดู North, 1990, 1991, 1993, 1994; Furubotn and Richter, 1997; Nelson and Sampat, 2001) โดยมุ่งอธิบายว่าสถาบันสามารถเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ ได้อย่างไร

จากพัฒนาการโดยสรุปเห็นได้ว่า การพัฒนาของเศรษฐศาสตร์สถาบันในระยะหลังมีนัยที่แตกต่างจากจุดกำเนิดค่อนข้างมาก ทั้งในระดับวิธีการศึกษา (จากอุปนัยเป็นนิรนัย) และกรอบแนวคิด (จากการปฏิเสชนีโอคลาสสิกสู่การต่อยอดนีโอคลาสสิก) ทำให้ทิศทางการพัฒนาของเศรษฐศาสตร์สถาบันจนถึงปัจจุบันมิได้เป็นเส้นตรงและมีจันทามติที่ชัดเจน แต่ยังคงเต็มไปด้วยความหลากหลายของแนวคิดและวิธีการศึกษา

ข้อถกเถียงสำคัญที่ยังคงได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่อง คือ มุมมองที่แตกต่างกันระหว่างเศรษฐศาสตร์สถาบันเก่าและเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ (ดู Hodgson, 1998, 2003) โดย Hodgson (2003) สรุปว่าความแตกต่างที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ สำนักสถาบัน "ใหม่" มองปัจเจกบุคคลค่อนข้างหนึ่งและมีแนวคิดที่คงที่ การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจก็จะนำปัจเจกบุคคลมาเป็นศูนย์กลางในการวิเคราะห์ ในขณะที่สำนักสถาบัน "เก่า" จะเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจสังคม (Socio-economic Systems) และองค์ประกอบในแต่ละส่วน จึงมีมุมมองในเชิงองค์รวมมากกว่า

นอกจากนี้ การศึกษาเรื่องสถาบันก็ยังคงมีความหลากหลายของวิธีการ (Approach) อยู่อีกค่อนข้างมาก (Nelson and Sampat, 1998) ทำให้สามารถแบ่งงานวิชาการด้านสถาบันออกได้เป็นหลายสำนัก นอกจากสำนักสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ ยังมีสำนักย่อยอื่นๆ อาทิเช่น สำนักสถาบันเชิงประวัติศาสตร์ (Steinmo et al, 1992; Zysman, 1994; Immergut, 1998) สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงสถาบัน (Chang 1994, 2000, 2003, 2004) การวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบ (Aoki, 1995/2000, 2001; Greif, forthcoming) รวมทั้งงานทางสังคมศาสตร์บางสายที่มีแนวทางเฉพาะของ

ตนเองในการศึกษาเชิงสถาบัน (เช่น Hall and Taylor, 1996; Hodgson, 1988; Eggertsson, 1990 อ้างถึงใน Hoolingsworth, 2000)

อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียงที่มีนัยสำคัญมากที่สุดและเกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาครั้งนี้อยู่ที่มุมมองของเศรษฐศาสตร์สถาบันที่มีต่อ "สถาบัน" และ "การจัดสถาบัน" ดังนั้น ในหัวข้อต่อไปจะนำเสนอการอภิปรายทางทฤษฎีจากสำนักสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ที่มีต่อประเด็นดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การวางกรอบการศึกษาที่เหมาะสมต่อไป

2.4.2 มุมมองของสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ต่อ "สถาบัน"⁹

ความหลากหลายของวิธีการในการศึกษาสถาบันนำไปสู่ข้อถกเถียงในหลายประเด็น ตั้งแต่ในด้านนิยามของคำว่า "สถาบัน" แม้ว่า North (1990: 3) ได้นิยามว่าสถาบันคือ "กติกาการเล่นเกมส์ในสังคม" (Rules of the Game in a Society) ดังนั้น สถาบันจึงเป็นเสมือนข้อจำกัดที่กำหนดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม และแนวทางที่สังคมจะวิวัฒนาการต่อไป อย่างไรก็ตาม สถาบันยังมีความหมายกว้างๆ ดังที่ Hodgson (2001) อธิบายว่าเป็นระบบที่ค่อนข้างคงทนถาวรและฝังอยู่ในกติกาของสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดโครงสร้างของปฏิสัมพันธ์ในสังคม สถาบันจึงเป็นได้ตั้งแต่ ภาษา เงิน กฎหมาย ระบบน้ำหนักและการวัด กฎจราจร ระเบียบการทานอาหาร จนกระทั่งองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ โดยสามารถแบ่งได้เป็น สถาบันที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสถาบันที่เกิดจากการออกแบบ ในขณะที่ Schotter (1981: 155) กลับเห็นว่าสถาบันนั้นมิใช่กติกาการเล่นเกมส์ แต่สถาบันเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากกติกาต่างๆ โดยเห็นว่าควรให้ความสำคัญกับสิ่งที่ตัวแสดงต่างๆ กระทำต่อกติกานั้น แทนที่จะมุ่งเน้นที่ตัวกติกา เช่นในแนวคิดของ North นอกจากนี้ แม้ว่านักวิชาการทางสถาบันบางกลุ่มจะเห็นด้วยกับการนิยามของ North แต่ก็มิได้เห็นสอดคล้องในการตีความว่าสิ่งใดที่สามารถเรียกว่าเป็นกติกา (Shimarioff, 1980: 57; Ostrom, 1986: 5)

ข้อถกเถียงในประเด็น "สถาบัน" นี้ นับเป็นหัวใจสำคัญที่นำไปสู่ความแตกต่างในแนวคิดของสำนักต่างๆ ในวรรณกรรมเศรษฐศาสตร์สถาบัน โดยมีแกนกลางของข้อถกเถียงอยู่ที่การพิจารณาความสำคัญขององค์ประกอบเหล่านี้ (ว่ามีความสำคัญมากน้อยเพียงใด มีระดับความคงทนถาวรและเสถียรภาพมากเพียงใด) และความเชื่อมโยงขององค์ประกอบนี้กับระบบเศรษฐกิจสังคม (ว่ามีบทบาทในมิติใดบ้าง)

⁹ ความมุ่งหมายของการวิเคราะห์วรรณกรรมเศรษฐศาสตร์สถาบันในส่วนต่อจากนี้ นอกจากจะเป็นไปเพื่อสร้างกรอบแนวคิดสำหรับงานครั้งนี้แล้ว ยังอาจสร้างประโยชน์บ้างในการเพิ่มเติมองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์สถาบันในวิชาการเศรษฐศาสตร์ของไทย เพราะถึงแม้จะเริ่มมีงานศึกษาที่นำเอาเศรษฐศาสตร์สถาบันมาใช้มากยิ่งขึ้นในระยะหลัง เช่น นพฤทธิ์ (2545) กุลวดี (2545) หรือในบทวิเคราะห์เชิงทฤษฎีของ สมบูรณ์ (2547) แต่งานดังกล่าวมักยึดแนวทางของสำนักสถาบันใหม่เป็นหลัก ทำให้การมองสถาบันจำกัดอยู่ในมิติด้านข้อจำกัด (Constraints) เป็นหลัก จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษากฎระเบียบที่มีผลต่อประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ การศึกษาวรรณกรรมปริทัศน์ในส่วนนี้ นอกจากจะมุ่งแสดงให้เห็นข้อจำกัดของสำนักนีโอคลาสสิกแล้ว ในบางประเด็นยังแสดงถึงข้อจำกัดบางประการของสำนักสถาบันใหม่ด้วย

สำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ที่มีรากฐานมาจากงานของ North ได้พัฒนามุมมองต่อสถาบันโดยมีรากฐานมาจากทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม (Transaction Cost Theory) ซึ่งเชื่อว่าจะมีเหตุผลในเชิงประสิทธิภาพอยู่เบื้องหลังกระบวนการของวิวัฒนาการทางสถาบันเสมอ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นไปเพื่อลดต้นทุนธุรกรรมต่างๆ เช่น ต้นทุนการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ต้นทุนของการใช้ตัวแทน ต้นทุนในการจួយโอกาส เป็นต้น กล่าวได้ว่า North พัฒนาทฤษฎีทางสถาบันจากวรรณกรรมด้านพฤติกรรมบุคคลของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก โดยเพิ่มเติมแนวคิดเรื่องต้นทุนธุรกรรมเข้าไป ดังนั้นสถาบันตามกรอบเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่จึงเป็นดัง "ข้อจำกัด" (Constraint) ที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและหน่วยธุรกิจต่างๆ ในสังคม ทำให้การแสวงหาผลกำไรสูงสุดเป็นไปอย่างจำกัด (North, 1981, 1990)¹⁰

แนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่จึงมีความแตกต่างจากสำนักสถาบันเก่าซึ่งมีรากฐานมาจาก Veblen และ Commons ที่นิยามสถาบันจากลักษณะการแสดงออกพร้อมกันของกลุ่มต่างๆ (Collective Action) ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกจะเกิดจากมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม (ตามแนวคิดของ Darwin) มากกว่าที่จะเกิดขึ้นจากเป้าหมายทางเศรษฐกิจหรือการลดต้นทุนธุรกรรมต่างๆ เท่านั้น สำนักสถาบันเก่าจึงมองว่าบรรทัดฐาน กฎระเบียบ ข้อตกลง ธรรมเนียม และคุณค่าของสังคมมีลักษณะที่ค่อนข้างคงทนถาวร ซึ่งส่งผลต่อการยึดติดของสังคมนั้นด้วย (Path Dependence)¹¹ เพราะถึงแม้ตัวแสดงต่างๆ จะสามารถปรับเปลี่ยนกฎกติกาได้ แต่ตัวแสดงเหล่านั้นล้วนถูกจำกัดจากประสบการณ์ในอดีตของตนเอง ดังที่ Lanzara (1998), Johnson (1992) ชี้ว่า "ความเฉื่อยของสังคม" (Societal Inertia) คือลักษณะพื้นฐานของสถาบัน¹²

นอกจากนี้ ในระดับกระบวนทัศน์ (Paradigm) การพิจารณาสถาบันเฉพาะในฐานะที่เป็นข้อจำกัดเป็นมุมมองหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองว่าเป็นข้อจำกัดในการทำงานของกลไกตลาดย่อมจะนำไปสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่ากลไกตลาดที่ไม่มีข้อจำกัดนั้นเป็นระบบตามธรรมชาติ ในขณะที่สถาบันกลับเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและจะมีความจำเป็นเฉพาะในกรณีที่กลไกตลาดล้มเหลวเท่านั้น สำนักสถาบันเก่าจึงโต้แย้งว่า การมองสถาบันเป็นข้อจำกัดเป็นเพียงมิติหนึ่งเท่านั้นซึ่งไม่เพียงพอต่อการวิเคราะห์บทบาทของสถาบัน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับสถาบันในมิติอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะมิติการเป็นเครื่องสนับสนุน (Enabling Devices) และการสร้างระบบคุณค่า (Constitutive) ในระบบ

¹⁰ "a set of rules, compliance procedures, and moral and ethical behavioral norms, designated to constraint the behavior of individuals in the interests of maximizing the wealth or utility of principals" (North, 1981, 1990)

¹¹ Path Dependence ยังไม่มีคำแปลที่ชัดเจนในวรรณกรรมไทย อาจใช้คำของสมบุญ (2547) ที่แปลว่า "ผลพวงจากอดีต"

¹² อย่างไรก็ตาม ในแง่ของประวัติศาสตร์แล้ว ถึงแม้สถาบันในระดับนี้จะค่อนข้างมีเสถียรภาพ แต่ในช่วงวิกฤต สถาบันเหล่านี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและได้รับการตีความใหม่โดยสิ้นเชิง (Somit and Peterson, 1992)

เศรษฐกิจสังคม (Chang, 2004)¹³ ซึ่งจะทำให้การพิจารณารูปแบบการจัดสถาบันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ดังที่จะได้กล่าวถึงในระดับต่อไป

2.4.3 มุมมองของสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ต่อ “การจัดสถาบัน”

มุมมองต่อประเด็นเรื่อง “สถาบัน” ยังส่งผลต่อการอธิบายกลไกความร่วมมือระหว่างตัวแสดงทางเศรษฐกิจต่างๆ หรือที่เรียกว่า “การจัดสถาบัน” (Institutional Arrangements) ด้วย ซึ่งทำให้กรอบการตีความปรากฏการณ์ในสังคมของมุมมองของสถาบันเก่าและสถาบันใหม่มีความแตกต่างกันทั้งในระดับอธิบายและในระดับนโยบาย

สำนักสถาบันใหม่มักมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า ตลาดนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดังที่ Williamson (1975) กล่าวว่า “ณ จุดเริ่มต้น มีตลาดดำรงอยู่” (In the beginning there were markets) แต่สำนักสถาบันเก่าได้แย้งประเด็นนี้ค่อนข้างมาก โดยชี้ว่า ในความเป็นจริงแล้ว ตลาดมิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และมีได้เป็นเพียงรูปแบบความสัมพันธ์ประเภทเดียวในระบบเศรษฐกิจสังคม เนื่องจากตลาดย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากการกำหนดโครงสร้างสิทธิและสัญญาเพื่อรับรอง ซึ่งสิทธิและสัญญาต่างๆ ก็ล้วนถูกกำหนดขึ้นจากกลไกทางการเมือง เช่น ระบบการควบคุมราคา เพื่อสร้างเพดานราคาหรือควบคุมปริมาณสินค้า ในทางปฏิบัติกลไกตลาดจึงมีความเกี่ยวข้องกับกลไกทางการเมืองค่อนข้างมาก (Chang, 2003, 2004) นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงทางเศรษฐกิจยังสามารถแบ่งออกได้หลายรูปแบบ เช่น นอกจากตลาดแล้วก็ยังมี รัฐ ลำดับชั้น เครือข่าย สมาคม ชุมชน (Hollingsworth and Boyer, 1997; Campbell et al., 1991: ch.1)¹⁴ ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดสถาบันที่มีตรรกะเฉพาะตัว

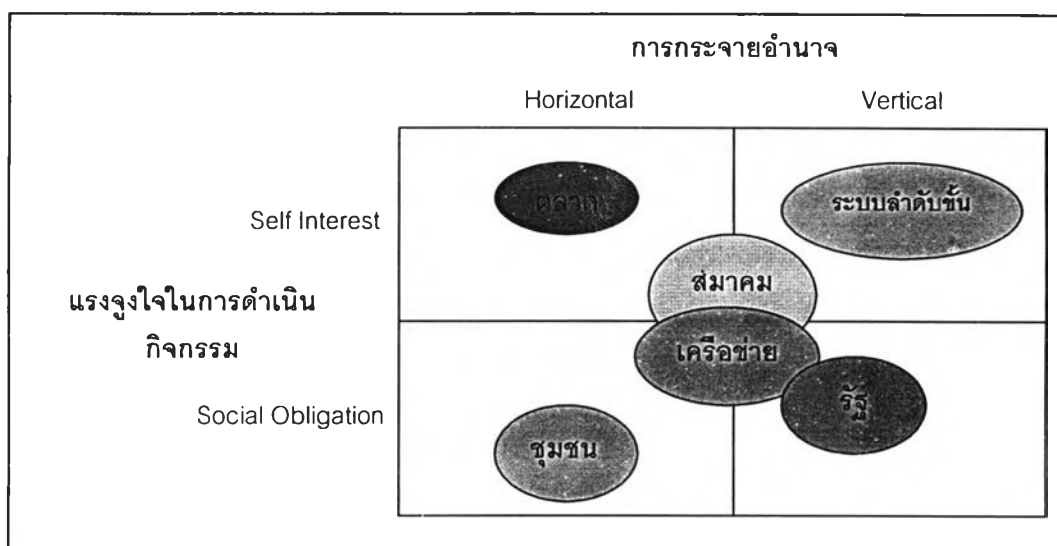
ทั้งนี้ เนื่องจากตัวแสดงทางเศรษฐกิจต่างๆ อาทิเช่น ผู้ผลิตและซัพพลายเออร์ พนักงาน ลูกค้า ผู้สนับสนุนการเงิน หน่วยราชการ รัฐบาล เป็นต้น ล้วนอยู่ในกระบวนการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ในสังคม เช่น การกำหนดราคา การกำหนดปริมาณและผู้ผลิต การกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ เพื่อที่จะจัดการกับปัญหาต่างๆ เหล่านี้ สังคมจะพัฒนาการจัดสถาบันหรือระบบการควบคุม (Governance) เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างตัวแสดงทุกฝ่าย ซึ่งหากพิจารณาสถาบันตามแนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่แล้วย่อมจะทำให้เรามองข้ามความซับซ้อนของรูปแบบการจัดสถาบันลักษณะต่างๆ ไป เพราะการมองสถาบันในฐานะเป็นข้อจำกัดการทำงานของกลไกตลาดแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นว่า กลไกตลาดเป็นกระบวนการตามธรรมชาติและมีความสำคัญเป็นลำดับแรก (Market Primacy) และกลายเป็นศูนย์กลางในการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจที่อาจไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง

¹³ ดูรายละเอียดของสถาบันในมิติต่างๆ ตามแนวคิดของ Chang ในหัวข้อ 2.5.1

¹⁴ ทั้งนี้ การจัดสถาบันในแต่ละรูปแบบจะมีกลไกการสร้างความร่วมมือ (Coordinating Mechanism) แบบย่อยๆ ที่แตกต่างกันออกไปอีก ดังเช่น ในกรณีของรัฐก็มีหลายรูปแบบย่อย ไม่ว่าจะเป็นรัฐพัฒนาการ รัฐสวัสดิการ รัฐเผด็จการ เป็นต้น เช่นเดียวกับตลาด เครือข่าย หรือสมาคมเองก็มีหลากหลายรูปแบบย่อย (Boyer, 1997)

Hollingsworth (2000) ได้จัดแบ่งประเภทของการจัดสถาบันรูปแบบต่างๆ โดยใช้ตัวแปรกำหนดจาก 2 มิติ คือ แรงจูงใจในการดำเนินกิจกรรมและการกระจายอำนาจ โดยในมิติที่หนึ่งนั้นขึ้นกับระดับของแรงจูงใจว่าเกิดจากการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว (Self-interested Agent) หรือเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม (Social Obligation) ส่วนในอีกมิติหนึ่งเป็นการพิจารณาจากการกระจายอำนาจว่ามีความเท่าเทียมระหว่างตัวแสดงฝ่ายต่างๆ มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ การกระจายอำนาจในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากบรรทัดฐาน กฎระเบียบ ข้อตกลง ธรรมเนียม และคุณค่าของสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย (ดูภาพที่ 2.2)

ภาพที่ 2.2 การจัดสถาบันรูปแบบต่างๆ แบ่งตามมิติของแรงจูงใจและการกระจายอำนาจ

ที่มา: Hollingsworth (2000: Figure 3)

เห็นได้ชัดว่า แนวคิดของ Hollingsworth (2000) นั้นแตกต่างจากแนวคิดของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกและสถาบันใหม่ที่มีข้อสันนิษฐานว่า ตัวแสดงแต่ละตัวย่อมแลกเปลี่ยนกันเพื่อให้ได้รับผลประโยชน์สูงสุดของตนเอง (Profit Maximisation) ดังนั้น เราจำเป็นต้องเข้าใจถึงระดับของความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค เช่น ในบางชุมชนหรือบางพื้นที่อาจมีสมาชิกที่อยู่ในศาสนาหรือเชื้อชาติเดียวกัน หากความสัมพันธ์ทางสังคมยิ่งเพิ่มขึ้นเท่าใด การแข่งขันทางเศรษฐกิจย่อมมีแนวโน้มจะลดลงไปด้วย (Etzioni, 1988: 211; Granovetter, 1985; Streeck and Schmitter, 1985; Hollingsworth and Boyer, 1997)

Hollingsworth (2000) ยังเชื่อมโยงการจัดสถาบันไปสู่การวิเคราะห์ผลอื่นๆ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากสถาบันแต่ละรูปแบบ โดยกล่าวว่า "การจัดสถาบันแต่ละรูปแบบล้วนมีตรรกะเฉพาะของตนเอง" เพราะแต่ละสถาบันจะมีกฎระเบียบของตน มีกระบวนการบังคับใช้ของตน มีบรรทัดฐานและอุดมคติของตนที่จะช่วยลดต้นทุนธุรกรรมในการบังคับใช้กฎเกณฑ์ต่างๆ โดยที่การจัดสถาบันแต่ละรูปแบบย่อมจะมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกัน โดยความล้มเหลว (Failures) ที่อาจเกิดขึ้นจะขึ้นกับว่าใครเป็นผู้สนับสนุน

และต่อต้านการจัดสถาบันแต่ละรูปแบบ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการจัดสถาบันในระยะยาวต่อไป¹⁵

2.4.4 สรุป: สถาบันเก่าและสถาบันใหม่/ ความแตกต่างของบริบทการวิเคราะห์

วรรณกรรมกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันช่วยเพิ่มความเข้าใจพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมให้เป็นไปอย่างลุ่มลึกและสอดคล้องกับบริบทของโลกาภิวัตน์ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ภายในกลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันเองก็ยังคงมีข้อถกเถียงหลากหลายประการดำรงอยู่ แม้แนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่จะได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน แต่สำนักดังกล่าวมีรากฐานมาจากข้อสันนิษฐานเรื่องพฤติกรรมแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุดตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก แต่เพิ่มเติมแนวคิดเรื่องต้นทุนธุรกรรมและสถาบันเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา โดยยังมีข้อสันนิษฐานเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์และกลไกตลาดเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์ ทำให้ข้อแตกต่างที่สำคัญที่สุดระหว่างสำนักสถาบันเก่าและสถาบันใหม่อยู่ที่หน่วยของการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ดังที่ Hodgson (2001) ชี้ให้เห็นว่า สำนักสถาบันใหม่จะลดทอนตัวแปรเหลือเพียงปัจเจกบุคคลเป็นศูนย์กลางของการศึกษา (Methodological Individualism) เพื่อวิเคราะห์การเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของสถาบันต่างๆ ในขณะที่สำนักสถาบันเก่าจะให้ความสำคัญกับสถาบันหลักทางสังคม เช่น ประวัติศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสถาบัน

อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวคิดก็ล้วนมีข้อจำกัดด้วยกันทั้งคู่ เพราะปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่เกิดขึ้น ย่อมไม่สามารถอธิบายได้จากปัจเจกบุคคลหรือปัจจัยทางสถาบันเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นองค์ประกอบระหว่างทั้งสองส่วนภายใต้เงื่อนไขเฉพาะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละบริบท ในขณะที่สำนักสถาบันเก่ามีแนวคิดในมุมมองกว้างที่สามารถช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการต่างๆ ในสังคมได้อย่างเชื่อมโยงและการจัดสถาบันที่หลากหลาย สำนักสถาบันใหม่ก็มีเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่เป็นระบบและช่วยให้สามารถสร้างข้อสรุปในเชิงทฤษฎีได้ชัดเจนขึ้น

ในวิทยานิพนธ์นี้จึงนำกรอบแนวคิดของทั้งสำนักสถาบันเก่าและสถาบันใหม่มาบูรณาการเพื่อสร้างกรอบการศึกษาที่เหมาะสมกับการหาคำตอบในแต่ละส่วน ดังที่ Hodgson (2001: 252) กล่าวว่า "เราไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าอะไรเกิดก่อนกันระหว่างไก่กับไข่ แต่เราควรจะเปลี่ยนคำถามเป็นกระบวนการใดที่สามารถอธิบายพัฒนาการของทั้งคู่ได้" ซึ่งจะช่วยให้เราข้ามพ้นการยึดมั่นเฉพาะกลไก

¹⁵ Hollingsworth (2000) ยังเสนอเพิ่มเติมว่า หากสังคมได้มีการจัดสถาบันด้วยรูปแบบตลาดเท่านั้น หรือมีแต่รูปแบบรัฐเท่านั้น ย่อมจะทำให้เกิดความไม่ยืดหยุ่นและมีความหลากหลายน้อยเกินไปที่จะรับมือกับสภาพแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน การมีรูปแบบความร่วมมือที่หลากหลายนั้น แม้ว่าจะนำไปสู่ระบบการควบคุมที่ไม่เชื่อมโยงกัน (Incoherence) ก็ตาม แต่ก็ทำให้สังคมนั้นมีความสามารถในการปรับตัวสู่กลไกใหม่ๆ เช่น สภาพโซเวียต ซึ่งแม้จะถูกควบคุมจากรัฐเป็นหลัก แต่ก็มีความสัมพันธ์แบบตลาดอยู่ร่วมในระบบด้วย ทั้งนี้ ในการศึกษาวิทยานิพนธ์นี้จะนำแนวคิดตรรกะการจัดสถาบันของ Hollingsworth มาเป็นส่วนหนึ่งของกรอบการศึกษา ดูรายละเอียดในหัวข้อ 2.5.1

ตลาด และมองเห็นระบบความสัมพันธ์และการจัดสถาบันอันหลากหลาย รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล รัฐ ตลาด และสถาบันอื่นๆ ได้อย่างสมดุล อีกทั้งยังสามารถตอบคำถามในแต่ละประเด็นได้ชัดเจนและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในบริบทของไทยยิ่งขึ้น

2.5 กรอบการศึกษาของวิทยานิพนธ์

การศึกษาวรรณกรรมการค้าปลีกในต่างประเทศได้ชี้ให้เห็นถึงนัยของสถาบันต่อพลวัตการค้าปลีกในประเทศทุน ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญที่สุดของวรรณกรรมการค้าปลีกไทย การศึกษาในครั้งนี้จึงนำวรรณกรรมด้านเศรษฐศาสตร์สถาบันมาใช้ในการวิเคราะห์พลวัตของบรรษัทค้าปลีกข้ามชาติทั้งใน การศึกษาเปรียบเทียบกรณีของต่างประเทศ และการขยายตัวในกรณีของประเทศไทย ในเขตเมืองและในระดับท้องถิ่น กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ กระบวนทัศน์ในการพิจารณาสถาบันและการจัดสถาบัน (ระดับกระบวนทัศน์) กรอบแนวคิดของการวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบ (ระดับเครื่องมือวิเคราะห์) และสรุปกรอบการศึกษา

2.5.1 กระบวนทัศน์ในการพิจารณาสถาบันและการจัดสถาบัน

จากการศึกษาวรรณกรรมด้านเศรษฐศาสตร์สถาบัน นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันที่มีต่อระบบเศรษฐกิจสังคมแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงข้อถกเถียงที่สำคัญซึ่งแสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนทั้งของเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่และสถาบันเก่าดังที่ได้สรุปไปแล้ว ในวิทยานิพนธ์นี้จึงนำกรอบแนวคิดของทั้งสำนักสถาบันเก่าและสถาบันใหม่มาบูรณาการเพื่อสร้างกรอบการศึกษาที่เหมาะสมกับการหาคำตอบในแต่ละส่วน โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องสถาบันและการจัดสถาบันของสำนักสถาบันเก่าเป็นกระบวนทัศน์หลัก เพื่อให้มีแนวคิดในมุมมองที่สามารถช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการต่างๆ ในสังคมได้อย่างเชื่อมโยง และยังเหมาะกับการวิเคราะห์ในระดับสาขาเศรษฐกิจ คือ ภาคการค้าปลีก โดยเฉพาะในบริบทของประเทศกำลังพัฒนาเช่นไทย ที่มีทั้งตลาด ชุมชน สมาคม และการจัดสถาบันแบบอื่นๆ ดำรงอยู่ร่วมกัน จากนั้นจะนำเครื่องมือของสำนักสถาบันใหม่ที่เป็นระบบเพื่อช่วยให้สามารถศึกษาเชิงประจักษ์และสร้างข้อสรุปในเชิงทฤษฎีได้ชัดเจนขึ้น

สำหรับกรอบแนวคิดของสถาบันและการจัดสถาบัน วิทยานิพนธ์นี้ใช้นิยามและมิติของสถาบันรวมถึงแนวทางการวิเคราะห์ตลาด รัฐ และการเมือง ตามแนวคิดของ Chang และกรอบแนวคิดด้านตรรกะของการจัดสถาบันของ Rogers Hollingsworth เป็นหลัก

นิยามและมิติของสถาบัน

Ha-joon Chang¹⁶ (2000, 2002, 2003, 2004) เสนอกรอบแนวคิด “เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงสถาบัน” (Institutionalist Political Economy) โดยนิยามความหมายของสถาบันว่าเป็น “แบบแผนที่เป็นระบบของความคาดหวังร่วมกัน, ข้อสันนิษฐานที่ได้รับการยอมรับ หรือบรรทัดฐานและกิจวัตรของ

¹⁶ นักเศรษฐศาสตร์ สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงสถาบันจาก University of Cambridge

ปฏิสัมพันธ์ที่มีผลในการกำหนดแรงจูงใจและพฤติกรรมของตัวแสดงในสังคม”¹⁷ ซึ่งเป็นความหมายที่กว้างกว่าในมุมมองของสำนักสถาบันใหม่ โดยสถาบันในมุมมองของ Chang ครอบคลุมบทบาทใน 3 มิติ ประกอบด้วย การเป็นข้อจำกัด การเป็นสิ่งสนับสนุน และการสร้างระบบคุณค่า

สถาบันในฐานะเป็นข้อจำกัด

ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกหรือสถาบันใหม่ (เช่น North, Williamson) สถาบันจะถูกมองว่าเป็นข้อจำกัด (Constraints) ในการทำงานของกลไกตลาด และเป็นตัวสร้างความไม่ยืดหยุ่นอันลดทอนความมีประสิทธิภาพ (Inefficient Rigidities) อย่างไรก็ตาม การพิจารณาสถาบันเฉพาะในมิติที่เป็นข้อจำกัดนี้ จะนำไปสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่ากลไกตลาดที่ไม่มีข้อจำกัดนั้นเป็นระบบตามธรรมชาติ ในขณะที่สถาบันกลับเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและจะมีความจำเป็นเฉพาะในกรณีที่กลไกตลาดล้มเหลวเท่านั้น ดังนั้น การมองสถาบันเป็นข้อจำกัดจึงเป็นเพียงมิติหนึ่งเท่านั้น โดยต้องให้ความสำคัญกับสถาบันในมิติอื่นๆ ด้วย

สถาบันในฐานะเป็นสิ่งสนับสนุน

นอกจากจะเป็นข้อจำกัดแล้ว สถาบันยังเป็นเครื่องสนับสนุน (Enabling Devices) พฤติกรรมบางอย่างสำหรับตัวแสดงบางกลุ่มด้วย ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับปัญหาพฤติกรรมการรวมกลุ่ม (Collective Action) เนื่องจากในบางกรณีนั้น การสร้างกฎเกณฑ์หรือข้อจำกัดใดๆ ในสังคมอาจมีความไม่เท่าเทียมของผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ได้ นอกจากนี้ ในบางกรณีการสนับสนุนสิ่งหนึ่งให้แก่คนกลุ่มหนึ่งอาจกลายเป็นข้อจำกัดให้แก่บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งไปพร้อมกันก็เป็นได้

สถาบันในฐานะเป็นผู้สร้างระบบคุณค่า

Chang มองว่าสถาบันในฐานะเป็นผู้สร้างระบบคุณค่า (Constitutive) เป็นมิติที่มีความสำคัญมากที่สุด แต่กลับได้รับความสนใจจากนักเศรษฐศาสตร์น้อยที่สุด การเป็นผู้สร้างระบบคุณค่าของสถาบันมีความสำคัญเนื่องจากทุกสถาบันจะมีมิติทางสัญลักษณ์ (Symbolic Dimension) ซึ่งทำให้กลุ่มที่อยู่ภายใต้สถาบันนั้นๆ ให้การยอมรับในคุณค่าดังกล่าว แม้ว่าในบางกรณี การสร้างวาทกรรม (Discourse) เพื่อดำรงคุณค่าของสถาบันอาจเกิดจากวิธีการทางการตลาดก็ตาม แต่ก็อาจทำให้ระบบคุณค่านั้นกลายเป็นกติกาของเกมได้อย่างน้อยในระยะเวลาหนึ่ง

หากมองจากมุมมองของสำนักนีโอคลาสสิกที่ยึดในความมีเหตุผลของคน (Rational Choice) และแต่ละคนมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดภายใต้กฎเกณฑ์ต่างๆ โดยมีได้ให้ความสำคัญต่อคุณค่าของสถาบันแล้ว ย่อมจะนำไปสู่การคดโกงหรือการหลีกเลี่ยงกฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคมมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ไม่มีสถาบันใดสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เพราะต้นทุนในการดูแลและจัดการ (Monitoring

¹⁷ Institutions are "systematic patterns of shared expectations, taken-for-granted assumptions, accepted norms and routines of interaction that have robust effects on shaping the motivations and behaviour of sets of interconnected social actors."

Cost) ย่อมมีจำกัด และกลไกในการควบคุมและลงโทษยังเป็นสินค้าสาธารณะ (Public Goods)¹⁸ ดังนั้นบุคคลที่มีเหตุผลในการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์สูงสุดของตนย่อมจะไม่ใช้ทรัพยากรและเวลาของตนเพื่อรักษากลไกการดูแลและลงโทษใดๆ แต่สิ่งที่ทำให้บุคคลต่างๆ ยอมดำเนินตามกลไกของสถาบัน (ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์หรือสิ่งสนับสนุน) ย่อมเกิดจากการยอมรับในคุณค่าของสถาบันนั้นๆ และเป็นเหตุผลที่ทำให้สถาบันต่างๆ ยังคงดำรงอยู่ได้

การวิเคราะห์ตลาด รัฐ และการเมือง

Chang ปฏิเสธข้อสันนิษฐานของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกที่ให้ความสำคัญต่อตลาดเป็นลำดับแรก (Market Primacy) สำนักดังกล่าวมองว่าตลาดเป็นเสมือนสถาบันที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ในขณะที่สถาบันอื่นๆ ล้วนเกิดจากการจัดระบบทั้งสิ้น โดยเห็นว่ารัฐและองค์กรธุรกิจล้วนเกิดขึ้นเมื่อตลาดล้มเหลว แต่ Chang เสนอว่าเราควรมองตลาดในฐานะสถาบันหนึ่ง (ทั้งในแง่ภูมิประวัติศาสตร์และกลไก) และมีได้มีลำดับความสำคัญเหนือสถาบันอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม ซึ่งจะทำให้เราสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ตลาด และสถาบันอื่นๆ ได้อย่างสมดุลและเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง นอกจากนี้โดยพื้นฐานแล้วระบบตลาดก็เป็นโครงสร้างทางการเมือง (Fundamentally Political Construction)¹⁹ เนื่องจากตลาดย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากการกำหนดโครงสร้างสิทธิและสัญญาเพื่อรับรองซึ่งสิทธิและสัญญาต่างๆ ก็ล้วนถูกกำหนดขึ้นจากกลไกทางการเมือง มิใช่กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์หรือกฎธรรมชาติแต่อย่างใด ทุกๆ ตลาดที่ถือกำเนิดขึ้นจึงมีจุดเริ่มต้นจากการเมืองทั้งสิ้น²⁰

ในการพิจารณาบทบาทของรัฐ Chang เห็นว่าเราจำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจ (Motivation) พฤติกรรม (Behaviour) และสถาบัน เพราะถึงแม้สถาบันจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม แต่มาตรฐานของพฤติกรรมก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้หากมีการเปลี่ยนแปลงแรงจูงใจของบุคคลสำคัญในสังคม (เช่น ผู้นำประเทศ) หรือมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงจูงใจในระดับอุดมการณ์ (เช่น อุดมการณ์ข้าราชการ) หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงทางอำนาจจากสถาบันต่างๆ ในสังคม แรงจูงใจของบุคคลยังสามารถนำไปสู่พฤติกรรมที่หลากหลายมากกว่าการยึดถือผลประโยชน์ส่วนตนตามแนวคิดของสำนักนีโอคลาสสิก

นอกจากนี้ ประเด็นสำคัญที่สุดในการวิเคราะห์บทบาทของรัฐคือ การแทรกแซงของรัฐ (State Intervention) ซึ่งสำนักนีโอคลาสสิกมองว่ากลไกตลาดที่ทำงานอย่างเสรีจะทำให้สังคมเกิดสภาวะดุลย

¹⁸ เนื่องจากคนที่ไม่ได้สนใจดูแลหรือควบคุมพฤติกรรมบุคคลรอบข้าง ก็ย่อมได้รับประโยชน์จากการที่มีบุคคลอื่นๆ เป็นผู้สนใจและควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม

¹⁹ Chang เสนอว่าเราต้องมองการเมืองในฐานะเป็น "กระบวนการของกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างกันแต่มีความเท่าเทียมกันในทางกฎหมายที่จะแข่งขันกันในการกำหนดโครงสร้างสิทธิหน้าที่" แทนที่จะพิจารณาว่าการเมืองเป็นกระบวนการของกลุ่มผลประโยชน์ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของกลไกตลาดเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง

²⁰ ตัวอย่างที่เราเห็นได้ชัดเจนก็คือระบบการควบคุมราคาที่เกิดขึ้นในหลายตลาด เพื่อสร้างเพดานราคาหรือควบคุมปริมาณสินค้า จนสามารถกล่าวได้ว่าไม่มีราคาใดๆ ที่ปราศจากการเมือง

ภาพสูงสุด และการแทรกแซงของรัฐจะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถทำให้กลไกตลาดทำงานได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (เข้าใกล้สภาวะดุลยภาพสูงสุดได้มากที่สุด) แต่ Chang มองว่า การพิจารณาว่าบทบาทใดของรัฐจัดเป็นการแทรกแซงตลาดก็เป็นสิ่งที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม²¹ อีกทั้งการตัดสินใจว่ากลไกตลาดได้ทำงานอย่างเสรีหรือไม่ก็ยังคงต้องเข้าใจบทบาทของสถาบันในสามบริบท ได้แก่ (1) กฎ (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ที่ใช้ในการจัดการและดำเนินการเกี่ยวกับผลประโยชน์ในตลาด (เช่น กฎหมายการจัดตั้งบริษัท ธรรมเนียมในการวิ่งเต้น) (2) อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นธรรมและสิทธิในแต่ละสังคม (เช่น สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน สิทธิด้านการศึกษาสำหรับเด็ก) (3) สถาบัน (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ที่เป็นผู้กำหนดว่าโครงสร้างสิทธิหน้าที่ต่างๆ (Right-obligations Structure) จะเปลี่ยนแปลงอย่างไร (เช่น กระบวนการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย ค่านิยมของสังคมต่อสิทธิโดยพฤตินัย) บทบาทของสถาบันในสามบริบทดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าไม่มีตลาดใดที่เสรีอย่างแท้จริง แต่ย่อมมีกฎระเบียบของรัฐเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ²²

กล่าวโดยสรุป กรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงสถาบันของ Chang เป็นการพิจารณาบทบาทของสถาบันใน 3 มิติ คือ การเป็นข้อจำกัด การเป็นสิ่งสนับสนุน และการสร้างระบบคุณค่า และการให้ความสำคัญต่อความเชื่อมโยงระหว่างบทบาทของตลาด รัฐ และการเมือง ดังนั้น แม้จะเกิดการล้มเหลวของตลาด (Market Failures) ก็ได้แปลว่าระบบเศรษฐกิจจะล้มเหลว เพราะในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้นมีสถาบันหลายรูปแบบผสมผสานกัน เราจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อความหลากหลายทางสถาบันของทุนนิยม ซึ่งต่างจากเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกและสถาบันใหม่ที่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดเป็นหลัก จึงเป็นการยากที่จะวิเคราะห์บทบาทของรัฐต่อกลไกอื่นๆ รวมถึงบทบาทของสถาบันต่างๆ ในสังคม

กรอบแนวคิดด้านตรรกะของการจัดสถาบัน

จากกรอบแนวคิดเรื่องการจัดสถาบันที่ให้ความสำคัญกับการพิจารณาความหลากหลายของรูปแบบการจัดสถาบันที่ดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจสังคม Rogers Hollingsworth²³ (2000) ได้เชื่อมโยงการจัดสถาบันไปสู่การวิเคราะห์ผลอื่นๆ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากสถาบันแต่ละรูปแบบ โดยเสนอว่า “การจัดสถาบันแต่ละรูปแบบล้วนมีตรรกะเฉพาะของตนเอง” เพราะแต่ละสถาบันจะมีกฎระเบียบของตน มี

²¹ เช่น มุมมองต่อปัญหาเรื่องกฎหมายการใช้แรงงานเยาวชนระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมยานยนต์ หรือการใช้กฎหมายค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ เป็นต้น

²² ส่วนการวิเคราะห์ระดับการแทรกแซงของรัฐ Chang มองว่าไม่ควรวัดจากสัดส่วนงบประมาณของภาครัฐ (เช่น งบประมาณต่อ GDP หรือสัดส่วนรัฐวิสาหกิจใน GDP) เนื่องจากประสบการณ์ของประเทศเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะญี่ปุ่น เกาหลี และได้หวัน มิได้มีสัดส่วนเหล่านี้ในระดับที่สูงนัก แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ “การใช้มาตรการต่างๆ” (ซึ่งอาจเกิดจากการใช้งบประมาณหรือสัดส่วนเจ้าของในระดับต่ำ) อันประกอบด้วย (๑) มาตรการควบคุม เช่น การควบคุมราคา ความสามารถเทคโนโลยี (๒) อิทธิพลของรัฐต่อการตัดสินใจด้านการให้สินเชื่อของธนาคาร (๓) อิทธิพลที่ไม่เป็นทางการต่อธุรกิจสาขาต่างๆ

²³ นักสังคมวิทยา สำนักสถาบันเชิงประวัติศาสตร์จาก University of Wisconsin at Madison

กระบวนการบังคับใช้ของตน มีบรรทัดฐานและอุดมคติของคนที่จะช่วยลดต้นทุนธุรกรรมในการบังคับใช้ กฎเกณฑ์ต่างๆ (ดูตารางที่ 2.1)

ทั้งนี้ การจัดสถาบันแต่ละรูปแบบย่อมจะมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกัน โดยความล้มเหลว (Failures) ที่อาจเกิดขึ้นจะขึ้นกับว่าใครเป็นผู้สนับสนุนและต่อต้านการจัดสถาบันแต่ละรูปแบบ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการจัดสถาบันในระยะยาวต่อไป โดยการจัดสถาบันแต่ละรูปแบบ ย่อมสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้บางประการ แต่ก็อาจสร้างสร้างปัญหาอื่นๆ ขึ้นมาได้เช่นกัน จึงมิได้มีรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่สมบูรณ์แบบ (ดูตารางที่ 2.2)

หากสังคมใดมีการจัดสถาบันด้วยรูปแบบตลาดเท่านั้น หรือมีแต่รูปแบบรัฐเท่านั้น ย่อมจะทำให้เกิดความไม่ยืดหยุ่นและมีความหลากหลายน้อยเกินกว่าที่จะรับมือกับสภาพแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน การมีรูปแบบความร่วมมือที่หลากหลายนั้น แม้ว่าจะนำไปสู่ระบบการควบคุมที่ไม่เชื่อมโยงกัน (Incoherence) ก็ตาม แต่ก็ทำให้สังคมนั้นมีความสามารถในการปรับตัวสู่โลกใหม่ๆ ได้ ทั้งนี้ ย่อมไม่จำเป็นว่าเราต้องใช้ตรรกะตามกรอบของ Hollingsworth ทั้งหมด แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทระดับการค้าปลีกได้

กรอบแนวคิดด้านมิติและการทำงานของสถาบันของ Chang และกรอบแนวคิดด้านตรรกะของการจัดสถาบันของ Hollingsworth จะเป็นกระบวนการค้นสำหรับการมองปรากฏการณ์การค้าปลีกทั้งในบริบทของต่างประเทศและกรณีของไทยในภาพกว้าง เพื่อให้เราสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่างๆ ในสังคม ได้อย่างครอบคลุมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงยิ่งขึ้น

ตารางที่ 2.1 ตระรกะของการจัดสถาบันแต่ละรูปแบบ

กลไก ความร่วมมือ	โครงสร้าง	กฎเกณฑ์การ แลกเปลี่ยน	การควบคุมระดับ ปัจเจก	การควบคุม ระดับ ส่วนรวม
ตลาด	เข้าง่ายออกง่าย และ เปลี่ยนระหว่างสองฝ่าย	แลกเปลี่ยนโดย สมัครใจ	บังคับใช้ทางกฎหมาย และกฎระเบียบที่ ควบคุมสัญญา	บรรทัดฐานของ สินทรัพย์เอกชน , กฎหมายตามวิธีคิด แบบตลาด
ชุมชน	สมาชิกแบบไม่เป็น ทางการที่เกี่ยวข้องกันมา ยาวนาน	การแลกเปลี่ยนโดย สมัครใจบนพื้นฐาน ความเชื่อถือ	- บรรทัดฐานทางสังคม และศีลธรรม - ความรู้จักกันและการ พึ่งพาศักดิ์กันมา ยาวนาน	บรรทัดฐานและกฎ ที่สมาชิกยอมรับ ร่วมกัน
เครือข่าย	- สมาชิกแบบกึ่งทางการ - การแลกเปลี่ยนแบบทวิ ภาคีหรือพหุภาคี	การแลกเปลี่ยนโดย สมัครใจในช่วง ระยะเวลาหนึ่ง	- พันธสัญญา - การพึ่งพาทรัพยากร ระหว่างกัน	- ความสัมพันธ์ ส่วนตัว - ความเชื่อถือที่อยู่ นอกเหนือปัจจัย ทางเศรษฐกิจ
สมาคม	- สมาชิกแบบเป็นทางการ - การแลกเปลี่ยนแบบพหุ ภาคี	- จำกัดสมาชิก - เน้นความคิดพวก เขาพวกเรา	- ผลประโยชน์ส่วนตัว - ชื่อเสียง	- การบังคับในบาง ระดับ - ผลประโยชน์ของ เอกชน
ระบบลำดับชั้น	องค์กรที่ซับซ้อนและมี แนวโน้มจะเป็นระบบ ราชการ	จำกัดสมาชิก และ แลกเปลี่ยนบนฐาน อำนาจที่ไม่เท่า เทียมกัน	- ให้รางวัลต่อบุคคล - อำนาจที่ไม่เท่าเทียม, การแทรกแซง	- ใช้กฎระเบียบ - วัฒนธรรมองค์กร และการแทรกแซง
รัฐ	- การจัดลำดับชั้นแบบ ราชการ - สมาชิกตามกฎหมาย	- Unilateral action - แลกเปลี่ยนทาง เศรษฐกิจและ การเมืองทางอ้อม	ถอนตัว, ร้องเรียน , ลงคะแนน, ักดี	- การบังคับควบคุม - กฎหมาย, กฎระเบียบต่างๆ

ที่มา: Hollingsworth (2000: Table 1)

ตารางที่ 2.2 ลักษณะของการจัดสถาบันแต่ละรูปแบบ (ผลด้านบวกและด้านลบที่อาจเกิดขึ้น)

กลไกความร่วมมือ	สมาคม	ระบบลำดับขั้น	รัฐ	ตลาด	ชุมชน	เครือข่าย
การบังคับใช้ (Enforcement)	- มักขึ้นกับรัฐในฐานะผู้บังคับใช้กฎ - กลไกการบังคับใช้เหมือน Cartel	- อาจเพิ่มพฤติกรรมฉวยโอกาส	- จำเป็นต้องมีการควบคุมจากภายนอกเพื่อตรวจสอบ - การ Lobby สามารถนำไปสู่ผลประโยชน์สาธารณะ	- จำเป็นต้องมีอำนาจการบังคับใช้ภายใน - ทำให้เกิด collusion และการแข่งขันที่ไม่สมบูรณ์	- จำเป็นต้องมีความเชื่อถือและภักดีระหว่างสมาชิก - อยู่ร่วมกับการแข่งขันได้หลายรูปแบบ	- จำเป็นต้องมีการควบคุมจากภายนอก - อาจสร้าง cartelisation และการผูกขาด
สินค้าสาธารณะและผลกระทบภายนอก (Public goods and externality)	- เป็นประโยชน์ในการตั้งระบบมาตรฐาน หรือกฎการแข่งขันในอุตสาหกรรม - เป็นประโยชน์ในการผลิต collective goods โดยที่สมาชิกแต่ละรายไม่สามารถจัดหาได้	- ต้นทุนการควบคุมอาจมากเกินไป - ผลประโยชน์ของการแบ่งงานกันทำภายใน - ปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมได้ช้า	- สามารถให้สินค้าสาธารณะได้ แต่ยากที่จะเป็นไปในระดับที่เหมาะสม - อาจล้มเหลวในการพัฒนาทางเทคนิค	- ไม่สามารถให้ collective goods หรือจัดการกับผลกระทบภายนอก - อาจดูแลการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคและนวัตกรรมได้ไม่เพียงพอ	- สามารถทำ collective goods บางอย่างให้เป็นภายใน (คุณภาพ, การฝึกอบรม) แต่บางอย่างก็ไม่ได้ (สวัสดิการ, สินค้าสาธารณะทั่วไป) - อาจมีความสามารถด้านนวัตกรรมจำกัด	- เป็นประโยชน์ในการเพิ่มคุณภาพและการฝึกอบรม - แต่สร้างสวัสดิการสังคมได้ไม่ดีนัก - มีปัญหาในการจัดหา collective goods
ประสิทธิภาพ (Efficiency)	- เสริมสร้างความร่วมมือและ X-efficiency แต่ไม่ใช่ allocative efficiency*	- ด้อยประสิทธิภาพในด้านความร่วมมือและ X-efficiency	- มีกลไกราชการสูงจนยากที่จะผลิต/จัดการในต้นทุนต่ำ	ความสัมพันธ์พื้นฐานทางสังคมบางอย่างไม่สามารถเกิดขึ้นจากกลไกตลาดเท่านั้น	อาจไม่สามารถผลิตสินค้าบางอย่างได้อย่างเพียงพอในต้นทุนต่ำ	การเพิ่มประสิทธิภาพและปรับตัวอาจทำได้ช้า
ความเท่าเทียม (Equity)	มีแนวโน้มนำไปสู่รายได้ที่เท่าเทียมกันในกลุ่มสมาชิก	มีผู้ควบคุมมากเกินไป (ความสับสนและไม่เท่าเทียม)	อาจเพิ่มความไม่เท่าเทียมได้ (อำนาจและอภิสิทธิ์)	อาจนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมในรายได้และความมั่งคั่ง	อาจเหนียวรั้งการพัฒนาบางด้าน	อาจส่งผลได้ทั้งทางบวกและลบต่อความเท่าเทียมของรายได้

ที่มา: Hollingsworth (2000: Table 3)

หมายเหตุ: * X-efficiency หมายถึง ประสิทธิภาพที่เกิดจากการผลิต Output ได้มากที่สุดจาก Input ปริมาณหนึ่ง (เป็นเชิงปริมาณ) ส่วน Allocative-efficiency หมายถึง การใช้ Input จากทรัพยากรที่เหมาะสมที่สุด และการได้ Output ที่เหมาะสมที่สุด (เป็นเชิงคุณภาพและการจัดสรรทรัพยากร) ดูเพิ่มเติมใน Leibenstein (1966, 1976)

2.5.2 กรอบแนวคิดของการวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบ²⁴

เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของสถาบันที่มีต่อผลลัพธ์ด้านการค้าปลีกได้ชัดเจนขึ้น ในวิทยานิพนธ์นี้จะใช้ “การวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบ” (*Comparative Institutional Analysis*) เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบจัดเป็นสาขาใหม่ของเศรษฐศาสตร์สถาบันที่ Masahiko Aoki และ Avner Greif²⁵ พยายามพัฒนาขึ้น หัวใจของการวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบ คือ การศึกษาแบบอุปนัย (Inductive) โดยพิจารณาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีพื้นฐานอยู่ที่การประเมินค่าและการสังเคราะห์หลักฐานในเชิงประวัติศาสตร์และการเปรียบเทียบ ด้วยการสร้างความเข้าใจอย่างลุ่มลึกต่อบริบทที่เฉพาะเจาะจงในระดับจุลภาค เพราะประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อการกำเนิด ความคงทนถาวร และการเปลี่ยนแปลงของสถาบัน

แม้ว่าจะปฏิเสธการสร้างหลักการทั่วไปที่เป็นสากล (Universality) ตามแบบจำลองของ Anglo-American และเชื่อว่าระบบเศรษฐกิจมีความหลากหลาย แต่ก็มิได้หมายความว่าจำเป็นต้องมีตรรกะเฉพาะสำหรับอธิบายเศรษฐกิจแต่ละส่วน (ซึ่งอาจทำให้การสรุปแนวคิดรวบยอดใดๆ เป็นไปได้ยาก) หากมุ่งที่จะใช้ประเด็นและเครื่องมือของเศรษฐศาสตร์ที่หลากหลายกว่าการยึดกลไกตลาดเป็นแกนกลาง โดยเฉพาะเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์สถาบันในการพิจารณาความแตกต่างที่ดำรงอยู่ เพื่อเพิ่มเติมความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจสังคม (Analysing Diverse Economies by using a Standardised Method)

การวิเคราะห์สถาบันจากกรอบ COASE Box

Aoki (2001) มองว่า “สถาบัน” คือ “ผลลัพธ์ ณ จุดดุลยภาพของเกม” โดยมีได้แปลว่าเป็นดุลยภาพที่อยู่หนึ่ง แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงได้เมื่อพฤติกรรมของตัวแสดงเปลี่ยนแปลงไป (เช่นในทฤษฎีเกม) การมองสถาบันด้วยกรอบนี้ จะทำให้สามารถวิเคราะห์ความหลากหลายและความซับซ้อนของการจัดสถาบันเปรียบเทียบระหว่างระบบเศรษฐกิจต่างๆ (Synchronic Problem) โดย Aoki เสนอกรอบ COASE Box แสดงโครงสร้างของเกมเพื่อจำแนกชุดตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์ แบ่งออกเป็น (๑) กติกาการเล่นเกมที่ถูกกำหนดจากภายนอก (Exogenous Rules of the Game) ซึ่งประกอบด้วย มิติทางประวัติศาสตร์ เป็นข้อจำกัดระดับมหภาค และความมีเหตุผลอย่างจำกัด (Sets of Feasible ซึ่งมีนัยเดียวกับ Bounded Rationality) เป็นเงื่อนไขระดับจุลภาค และ (๒) ตัวแปรภายใน (Endogenous Variables) ซึ่ง

²⁴ ในที่นี้จะกล่าวถึงกรอบแนวคิดนี้โดยสรุป เน้นเฉพาะประเด็นที่จะนำมาวิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์นี้ หากสนใจรายละเอียด ดู Aoki (2001) เป็นหลัก หรือดูประกอบจาก Aoki (1998, 2000) Greif (1997, 1998)

²⁵ ทั้ง 2 ท่านเป็นศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์จาก Stanford University ในทัศนะของผู้เขียน งานของ Aoki นับเป็นการนสนใจจุดเด่นและลดข้อจำกัดของทั้งสำนักสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ เพื่อสร้างตรรกะและกรอบคิดที่เป็นระบบและใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมของ Aoki ก็ยังอยู่ระหว่างการต่อยอดและต้องอาศัยการศึกษาเชิงประจักษ์อีกพอสมควร ทั้งนี้ ผู้เขียนจะสรุปผลการศึกษาทั้งในเชิงประจักษ์และแง่มุมทางทฤษฎีเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ดังกล่าว ในบทที่ 6

ประกอบด้วย การคาดหมายพฤติกรรมตัวแสดงอื่นๆ เป็นข้อจำกัดภายนอก และทางเลือกของตัวแสดง เป็นเงื่อนไขภายใน (ดูตารางที่ 2.3)

ตารางที่ 2.3 COASE Box แสดงโครงสร้างของเกมตามแนวคิดของ Aoki

	Parametric Data (Exogenous rules of the game)	Endogenous Variables
Internal to agent (Micro)	(A) Sets of Feasible <i>[ความมีเหตุผลอย่างจำกัด]</i>	(S) Strategic choice if an action (Plan) <i>[ทางเลือกของตัวแสดง]</i>
External Constraints (Macro)	(CO) Consequence Function <i>[พัฒนาการทางประวัติศาสตร์]</i>	(E) Expectation of others' strategic choices <i>[การคาดหมายพฤติกรรมผู้อื่น]</i>

ที่มา: Aoki (2001: Figure 7.1)

ทั้งนี้ ตัวแสดงแต่ละตัวย่อมมีพฤติกรรมตามแบบจำลอง Subjective Game Models คือ เป็นปัจเจกบุคคล ที่มีข้อมูลข่าวสารไม่สมบูรณ์ สถาบันจึงเป็นเสมือนความเชื่อที่ตัวแสดงต่างๆ ในเกมมีต่อโครงสร้างของเกมร่วมกัน (Shared Beliefs) และเมื่อนำตัวแสดงเข้ามาวิเคราะห์ในเรื่องหนึ่งๆ เราจำเป็นต้องวิเคราะห์โดยมองโดเมน (Domain) ของแต่ละประเด็นให้ชัดเจน โดยโดเมน หมายถึง ที่รวมของกลุ่มตัวแสดงหนึ่งๆ ซึ่งมีรูปแบบของเกมเฉพาะตัว เช่น การค้า รูปแบบการจัดองค์กร ประเภทของรัฐ การบังคับใช้กฎระเบียบ วิธีการแลกเปลี่ยนทางสังคม ในกรณีการค้าปลีกก็เช่นกัน บทบาทของตลาด รัฐ การเมือง หรือวัฒนธรรม ก็จัดเป็นโดเมนหนึ่งที่มีโครงสร้างเกมเฉพาะตัว อีกทั้งโดเมนเหล่านี้ยังมีความแตกต่างกันตามบริบทของสังคมด้วย เช่น ในกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น หรือเยอรมนี ย่อมจะมีชุดของโดเมนแต่ละส่วนอย่างเฉพาะตัว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโดเมนเหล่านี้จะนำไปสู่ผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ และเงื่อนไขต่อการพัฒนาที่เฉพาะตัวในรูปแบบหนึ่ง

การสร้างความเข้าใจต่อพฤติกรรมของตัวแสดงภายใต้โดเมนแต่ละส่วนด้วยกรอบ COASE Box จึงเป็นพื้นฐานในเบื้องต้นที่สำคัญยิ่ง ก่อนที่จะออกแบบโครงสร้างสิ่งจูงใจหรือปรับเปลี่ยนสถาบันเพื่อผลลัพธ์ที่ต้องการ เพราะการลอกเลียนสถาบันจากสังคมต้นแบบ อาจทำได้เพียงนำสถาบันที่เป็นทางการมาใช้ ในสังคมเลียนแบบ เช่น รัฐธรรมนูญหรือกฎระเบียบ แต่หากสถาบันที่ไม่เป็นทางการในสังคมนั้น เช่น แบบแผนของวัฒนธรรมหรือคุณค่าของสังคม ไม่สอดคล้องกับสถาบันที่เป็นทางการย่อมจะทำให้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เหมือนกับในสังคมต้นแบบ

ข้อสันนิษฐานเชิงพฤติกรรม

การจะพิจารณาถึงพฤติกรรมของตัวแสดงในระบบเศรษฐกิจ เราจำเป็นต้องมีข้อสันนิษฐานที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง โดยวิทยานิพนธ์นี้จะนำกรอบแนวคิดของ "เศรษฐศาสตร์ต้นทุนธุรกรรม" (Transaction Cost Economics) มาใช้เพื่อสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์การค้าปลีกทั้งโดย

ภาพรวม และเป็นกรอบแนวคิดหลักสำหรับวิเคราะห์การตัดสินใจของกลุ่มทุนค้าปลีกท้องถิ่นซึ่งเป็นระดับปัจเจกอย่างเป็นระบบในบทที่ 5²⁶

เศรษฐศาสตร์ต้นทุนธุรกรรมนับเป็นสาขาหนึ่งของเศรษฐศาสตร์สถาบัน พัฒนาขึ้นโดย Oliver E. Williamson²⁷ และใช้ “ธุรกรรม” เป็นหน่วยพื้นฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์ ธุรกรรมจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์หรือตัวแสดงทางเศรษฐกิจใดๆ จะต้องแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน ดังนั้น ในระบบเศรษฐกิจใดๆ ก็ตาม ย่อมจะมีต้นทุนธุรกรรมดำรงอยู่เสมอ เปรียบเสมือนแรงเสียดทาน (Friction) ที่เกิดขึ้นกับการเคลื่อนที่ในทางฟิสิกส์ ต้นทุนธุรกรรมอาจแบ่งออกได้เป็น ต้นทุนก่อนการแลกเปลี่ยน (ex ante costs) เช่น ต้นทุนการค้นหาและการได้ข้อมูล (Search and Information Cost) ต้นทุนการต่อรองและตัดสินใจ (Bargaining and Decision Cost) และ ต้นทุนหลังการแลกเปลี่ยน (ex post costs) เช่น ต้นทุนการตรวจสอบ (Monitoring Cost) ต้นทุนการปรับตัว (Adjustment Cost)

ข้อสันนิษฐานเชิงพฤติกรรม (Behavioral Assumption) ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์ต้นทุนธุรกรรม จะมองมนุษย์ว่ามีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ พฤติกรรมขวยโอกาส (Opportunism) และความมีเหตุผลในขอบเขตจำกัด (Bounded Rationality) ดังนั้น มนุษย์ย่อมจะมีพฤติกรรมที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ถ้าหากมีโอกาส แต่การตัดสินใจต่างๆ ย่อมมีความจำกัดจากเงื่อนไขในการรับ เก็บ และประมวลผลข้อมูลข่าวสาร

การวิเคราะห์ต้นทุนธุรกรรมจึงเป็นการตรวจสอบต้นทุนโดยเปรียบเทียบของกระบวนการเชิงธุรกรรมต่างๆ (ต้นทุนการค้นหา การตัดสินใจ การตรวจสอบ) ซึ่งนอกจากจะได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมทางสถาบัน (Institutional Environment) แล้ว ปัจจัยที่ทำให้ทางเลือกในการทำธุรกรรมมีความแตกต่างกันประกอบด้วย 3 มิติ คือ ลักษณะเฉพาะของสินทรัพย์ ภาวะความไม่แน่นอน และความถี่ของการทำธุรกรรม โดยลักษณะเฉพาะของสินทรัพย์ (Asset Specificity) นับว่ามีความสำคัญมากที่สุด และสามารถแบ่งออกเป็น 6 ประเภทหลัก คือ ลักษณะเฉพาะทางทำเลที่ตั้ง ลักษณะเฉพาะทางกายภาพ ลักษณะเฉพาะทางบุคคล ลักษณะเฉพาะที่กำหนดเฉพาะทาง มูลค่าของตราสินค้า และลักษณะเฉพาะชั่วคราว (Williamson, 1996)

ข้อสันนิษฐานเชิงพฤติกรรมและมิติของธุรกรรมดังกล่าวจะเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญทั้งในการวิเคราะห์พลวัตการค้าปลีกของต่างประเทศและของไทย และจะเป็นกรอบหลักในการสร้างแบบจำลองเพื่อวิเคราะห์ทางเลือกของทุนค้าปลีกท้องถิ่นของไทยที่นำไปสู่ผลลัพธ์การค้าปลีกที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

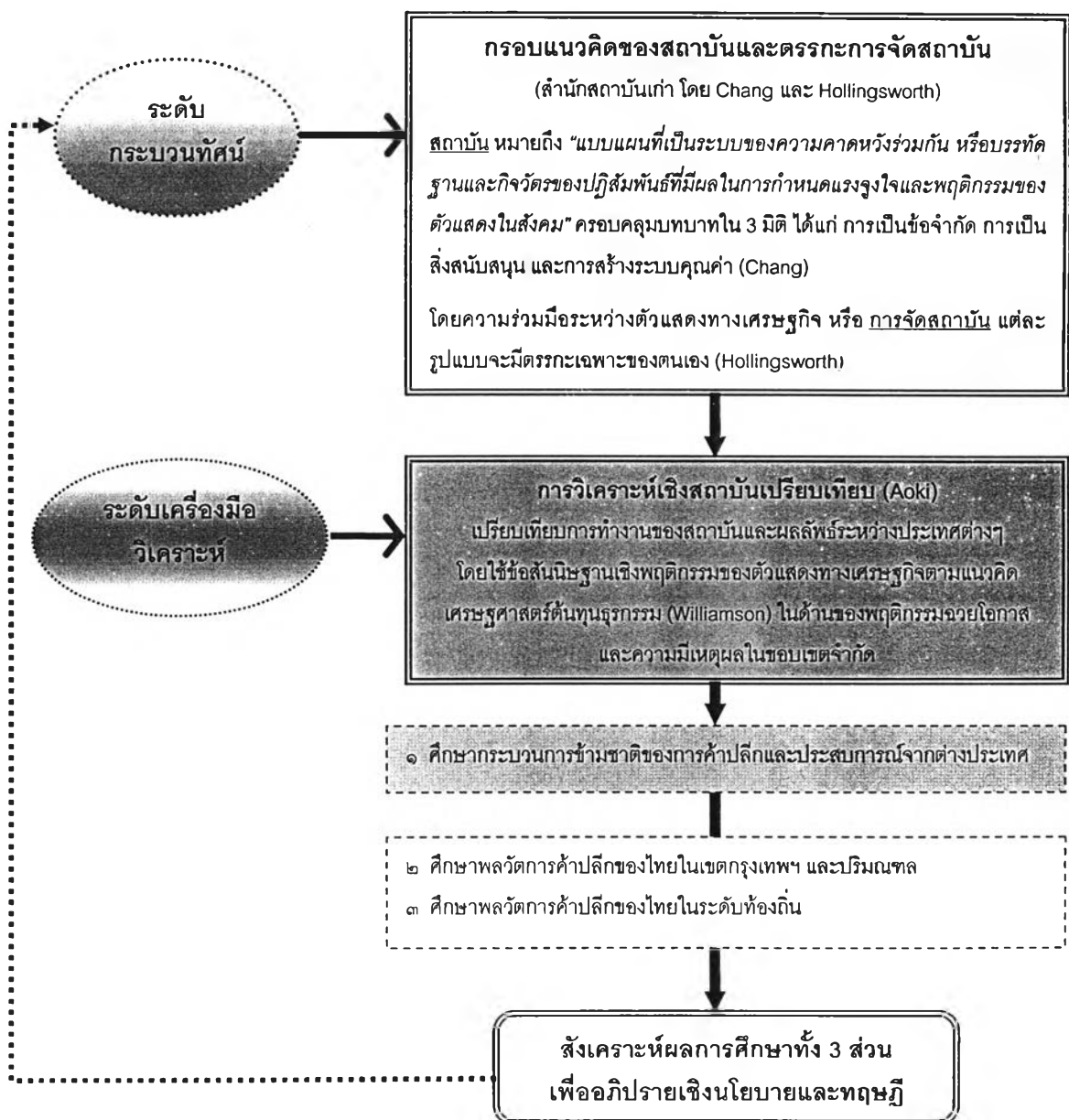
²⁶ ในที่นี้จะกล่าวถึงกรอบแนวคิดนี้โดยสรุป เน้นเฉพาะประเด็นที่จะนำมาวิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์นี้ หากสนใจรายละเอียดของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ต้นทุนธุรกรรม ดูเช่น Williamson (1983, 1985)

²⁷ ศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายแห่ง University of California at Berkeley

2.5.4 สรุปกรอบการศึกษาของวิทยานิพนธ์

กล่าวโดยสรุป การศึกษาในครั้งนี้จะมีกระบวนการที่ค้นตามกรอบแนวคิดของสถาบันและการจัดสถาบันของ Chang และ Hollingsworth ซึ่งจัดว่าเป็นสำนักสถาบันเก่า และจะนำแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบของ Aoki และเศรษฐศาสตร์ต้นทุนธุรกรรมของ Williamson ซึ่งมีแนวคิดค่อนข้างไปทางสำนักสถาบันใหม่มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์บทสรุปของงานในเชิงประจักษ์ รวมทั้งบทวิเคราะห์ในเชิงนโยบายและอภิปรายแง่มุมทางทฤษฎีที่สำคัญตามลำดับต่อไป (ดูภาพที่ 2.3)

ภาพที่ 2.3 สรุปที่มาของแนวคิดที่ประกอบเป็นกรอบการศึกษาของวิทยานิพนธ์

เนื่องจากวรรณกรรมการค้าปลีกที่มีอยู่ของไทยต่างใช้กลไกตลาดเป็นศูนย์กลางในการอธิบายพลวัตการค้าปลีกที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่ข้อจำกัดในการวิเคราะห์ ดังนั้น ข้อเสนอพื้นฐานสำคัญที่สุดที่การศึกษาครั้งนี้ต้องการทดสอบ คือ นอกจากผลลัพธ์การค้าปลีกจะเกิดจากการแข่งขันตามกลไกตลาดแล้ว บทบาทของสถาบันและการจัดสถาบันก็มีนัยที่สำคัญอันนำไปสู่ความหลากหลายของผลลัพธ์ในแต่ละประเทศ ซึ่งอาจเขียนสรุปเป็นสมการง่ายๆ ในการวิเคราะห์ผลลัพธ์จากการเข้ามาของบรรษัทข้ามชาติในประเทศผู้รับทุน (i) ได้ว่า

$$\text{Retailing Outcomes}_i = \text{Market Effects} + \sum \text{Institutional Arrangements}_i$$

โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ปฏิเสธบทบาทของกลไกตลาด แต่ต้องการชี้ให้เห็นถึงนัยของการจัดสถาบันเป็นหลัก จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาทของสถาบันในแต่ละประเทศเป็นหลัก และใช้วิธีการวิจัย (Research Method) แบบ "อุปนัย" (Induction)²⁸ ตามแนวทางการวิเคราะห์เชิงสถาบันเปรียบเทียบเพื่อศึกษาบทบาทของสถาบัน การจัดสถาบัน และปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสถาบันหลักในแต่ละสังคม อันได้แก่ (๑) รัฐ การเมือง และกฎระเบียบ (๒) ทุนท้องถิ่นและเครือข่ายค้าปลีก และ (๓) วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นตัวกำหนดกติกาการเล่นเกม (Rules of the Game) ที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม อันนำไปสู่ผลลัพธ์การค้าปลีกที่หลากหลายในประเทศต่างๆ (ไต้หวัน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และไทย) ดังแสดงในภาพที่ 2.4 เพื่อช่วยลดทอนข้อจำกัดของการยึดกลไกตลาดเป็นศูนย์กลาง (ดูภาพที่ 2.1 เปรียบเทียบ) และสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเชิงเปรียบเทียบรวมถึงนโยบายที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้มากขึ้น

²⁸ อุปนัย ในที่นี้หมายถึง การให้เหตุผลในลักษณะที่ใช้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์บางอย่างในปรากฏการณ์ชุดหนึ่ง อธิบายเหตุการณ์ที่ยังไม่ได้เป็นที่รู้จักกันของปรากฏการณ์ชุดเดียวกันนั้น หรือเป็นวิธีการสร้างอรรถาธิบายทั่วไป (Generalisation) จากข้อเท็จจริงในกรณีหนึ่งให้เป็นข้อเท็จจริงที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์สำหรับสถานการณ์ชุดเดียวกัน นั่นคือ จากการศึกษาเฉพาะกรณีมาเป็นหลักการสำหรับกรณีทั่วไป (ไกรยุทธ, 2530) หรือกล่าวตามลำดับการศึกษา คือ เริ่มจากข้อเท็จจริงไปหาข้อสรุปทั่วไป เพื่อจะนำมาอธิบายข้อเท็จจริงอีกครั้ง (Facts -> Generalisation -> Facts) อันตรงข้ามกับกระบวนการพื้นฐานของสำนักนิโคลาสสิกในปัจจุบันที่มักจะนำข้อสรุปทั่วไปมาวิเคราะห์สภาพความเป็นจริง (Amsden, 1995)

ภาพที่ 2.4 สรุปกรอบการศึกษาของวิทยานิพนธ์

